

MARCIN BIDER

EWOLUCJA DIAKONATU KOBIET
W USTAWODAWSTWIE SYNODÓW GALIJSKICH
U SCHYŁKU CHRZEŚCIJAŃSKIEJ STAROŻYTNOŚCI

1. *STATUS QUAESTIONIS*

Podstawowe źródło badawcze niniejszych rozważań będą stanowiły kanony promulgowane przez synody galijskie zwoływane od IV do VI w., w których podjęto m.in. próbę uregulowania statusu prawno-kanonicznego diakonis w Kościele¹. Teksty komentowanych kanonów synodalnych łącznie z załączonym aparatem naukowym opublikowano w wydaniach krytycznych². Datacja synodów zo-

Ks. dr MARCIN BIDER – adiunkt w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Siedleckiej Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie, ul. Seminaryjna 26, Nowe Opole, 08-110 Siedlce; e-mail: biderus@op.pl

¹ Artykuł stanowi kontynuację rozważań na temat instytucji diakonis zapoczątkowanych w artykule pt. *Początki instytucji diakonis w Kościele łacińskim w ujęciu historyczno-kanonicznym* opublikowanym w „Rocznikach Nauk Prawnych” 26 (2016), nr 4, s. 137-161. Autor wyraża wdzięczność ks. prof. dr. hab. Markowi Starowieyskiemu za zgłoszone uwagi i cenne sugestie podczas redagowania tekstu oraz za umożliwienie skorzystania ze zbiorów bibliograficznych zgromadzonych w Zakładzie Patrologii Biblioteki Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego Archidiecezji Warszawskiej.

² Wśród zbioru starszych źródeł należy przede wszystkim wymienić: Ch.J. HEFELE, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, t. II, cz. 1-2, Paris: Letouzey et Ané 1908. Wśród klasycznych źródłowych wydań wymienia się: *Concilia Galliae a. 314-506 (Corpus Christianorum Series Latina*, t. 148), red. C. Munier, Tvrnholti: Brepols 1963 oraz *Concilia Galliae a. 511-695 (Corpus Christianorum Series Latina*, t. 148A), red. C. de Clercq, Tvrnholti: Brepols 1963. Wśród nowszych publikacji należy również wymienić *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum edidit societas aperiendis fontibus rerum germanicarum medi aevi legum, Legum Sectio III, Concilia*, t. I, *Concilia Aevi Merovingici*, Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani 1893, które obejmuje kanony synodów

stanie określona według ustaleń podanych przez polskich badaczy A. Barona i H. Pietrasa. Uczeni mają również do swej dyspozycji wyniki badań prowadzonych wieloaspektowo nad historią i przebiegiem synodów hiszpańskich i galijskich w interesującym nas historycznie okresie³; wśród wielu zagadnień poruszanych przez synody tego okresu znajdują się również te odnoszące się wprost do zagadnień związanych z diakoniami⁴. W niniejszym artykule przy zastosowaniu

zwoływane w epoce merowińskiej w latach 511-695. Ponadto Institutum Patristicum Augustinianum w serii „Studia Ephemeridis Augustinianum” w 2010 r. (t. 119) opublikował *I canoni dei concili della Chiesa antica*, t. II: *I Concili latini*, cz. 2.1.: *I Concili Gallici* oraz w 2011 r. (t. 122) *I canoni dei concili della Chiesa antica*, t. II: *I Concili latini*, cz. 2.2.: *I Concili Gallici*, red. P. Pellegrini. Badacz posiada również do swej dyspozycji cztery tomy opublikowane w języku polskim wraz z tekstem oryginalnym uchwał synodalnych: *Acta Synodalia. Od 50 do 381. Synody i kolekcje praw*, t. I, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006; *Acta Synodalia. Od 381 do 431 roku. Synody i kolekcje praw*, t. IV, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2010; *Acta Synodalia. Od 431 do 504 roku. Synody i kolekcje praw*, t. VI, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2011; *Acta Synodalia. Od 506 do 553 roku. Synody i kolekcje praw*, t. VIII, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2014. Odnośnie do synodów hiszpańskich w interesującym nas okresie cennymi źródłami dla badaczy są: *Concilios Visigóticos e Hispano-Romanos*, red. J. Vives, Barcelona-Madrid: Instituto Enrique Flórez 1963; *La colección canónica Hispana*, t. IV: *Concilios galos. Concilios hispanos: prima parte*, red. G. Martínez Díez, F. Rodríguez, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Enrique Flórez 1984 oraz *I canoni dei concili della Chiesa antica*, t. II: *I Concili latini*, cz. 2.3.: *I Concili Spagnoli*, red. F. Gori, J. Vilella, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2013. Interesujące przyczynki do wiadomości o synodach galijskich możemy znaleźć w *Dizionario dei Concili*, t. I-VI, red. P. Palazzini, G. Morelli, Roma: Città Nuova 1963-1967 oraz J.M. LABOA, *Atlante dei concili e dei sinodi nella storia della Chiesa*, Milano: Jaca Book, Roma: Città Nuova 2008, s. 48-51, w którym autor m.in. opisuje synody odbyte w IV w. w Galii.

³ O. Pontal w *Die Synoden im Merowingerreich* (Paderborn [i in.]: Ferdinand Schöningh 1986) przeanalizował ustawodawstwo synodów merowińskich odbytych w latach 511-714. Również dobrym źródłem do poznania historii ustawodawstwa synodów hiszpańskich jest praca J. Orlandis i D. Ramos-Lissou (*Die Synoden auf der Iberischen Halbinsel bis zum Einbruch des Islam* [711], Paderborn [i in.]: Ferdinand Schöningh 1981). Ponadto badacz do swej dyspozycji posiada W. WÓJCIK, *Początki instytucji prawa kanonicznego na Zachodzie w uchwałach synodów Państwa Merowingów*, „Prawo Kanoniczne” 32 (1989), nr 1-2, s. 157-171; J. LIMMER, *Konzilien und Synoden im spätantiken Gallien von 314 bis 696 nach Christi Geburt*, t. I-II, Frankfurt am Main [i in.]: Peter Lang 2004; K. BURCZAK, *Prawo azylu w ustawodawstwie synodów galijskich V-VII wieku*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2005; M.E. MOORE, *The Spirit of the Gallican Councils, A.D. 314-506*, „Annuaire Historiae Conciliorum” 39 (2007), s. 1-52; G.I. HALFOND, *The Archaeology of Frankish Church Councils, AD 511-768*, Leiden-Boston: Brill 2010, s. 159-184.

⁴ R. GRYSO, *Il ministero della donna nella chiesa antica*, Roma: Città Nuova 1974, s. 187-199; A.G. MARTIMORT, *Diaconesses. An Historical Study*, San Francisco: Ignatius Press 1986, s. 190-201; S.F. WEMPLE, *Women in Frankish Society: Marriage and the Cloister, 500 to 900*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1986, s. 136-141; J. YSEBAERT, *The Deaconess in the Western Church*, [w:] *Eulogia. Instrumenta patristica XXIV*, red. G. J. M. Bartelink [i in.], Steenbrugis: In abbatia S. Petri 1991, s. 428-431; R. BARCELLONA, *Lo spazio declinato al femminile nei concili gallici fra IV e VI secolo*, [w:] *Munera amicitiae. Studi di storia e cultura sulla tarda antichità offerti a Salvatore Pricoco*, red. R. Barcellona, T. SARDELLA, Soveria Mannelli: Rubbettino 2003,

metody historyczno-prawnej zostanie podjęta próba ukazania ewolucji diakonatu kobiet w ustawodawstwie synodalnym. Przedmiotem niniejszych rozważań będą synody zwoływane od IV do VI w., ponieważ ten okres jest istotny dla kształtowania się instytucji diakonatu kobiet, a do którego w następnych stuleciach będzie odwoływało się kościelne ustawodawstwo. Datacja okresu starożytności chrześcijańskiej w historiografii kościelnej jest ujmowana w sposób zróżnicowany. Historycy Kościoła, a w pewnym sensie i kanoniści, mają największą trudność z określeniem, kiedy zakończyła się epoka starożytności, a zaczęło kościelne średniowiecze. Według jednych uczonych, datą przełomową był rok śmierci św. papieża Grzegorza Wielkiego († 604 r.). Według innych, była nią data zwołania synodu trullańskiego II w 692 r. lub powstania państwa kościelnego w 754 r. W artykule za datę przełomową niżej podpisany, idąc za myślą M. Banaszaka⁵, przyjmie rok śmierci św. Grzegorza Wielkiego w 604 r.

2. KONTEKST HISTORYCZNY

Zgromadzenia synodalne biskupów hiszpańskich i galijskich, zwoływane od IV do VI w., najczęściej w promulgowanych kanonach, zajmowały się problematyką dyscyplinarną. Wydarzenia historyczne, rozgrywające się w V w., a wieloaspektowo związane z wędrówkami ludów, w konsekwencji doprowadziły do osiedlenia się na terenie Galii trzech grup ludności: Wizygotów, Burgundów i Franków. Wydarzeniem przełomowym dla tego okresu historycznego bez wątpienia było przyjęcie chrztu przez Chlodwiga († 511), króla Franków; datacja tego istotnego wydarzenia dla historii Galii jest dość zróżnicowana, ponieważ uczeni do dnia dzisiejszego toczą ze sobą polemiki na temat ustalenia precyzyjnej chronologii wydarzeń (od 486 r. do 507/508 r.). W wyniku zaistnienia długotrwałych przemian społeczno-politycznych ukształtował się podział na frankońsko-katolicką północ oraz ariańsko-wizygockie południe⁶. Kanony synodalne promulgowane w tym okresie w Hiszpanii i Galii nie dostarczają zbyt wielu świadectw o posłudze diakonis, i w ogóle kobiet w ówczesnym Kościele. Okres liczony od zwołania synodu w Nîmes (394-396) do zwołania drugiego synodu w Tours

s. 25-49; C. URSO, *La donna e la Chiesa nel medioevo storia di un rapporto ambiguo*, „Annali della facoltà di Scienze della formazione Università degli studi di Catania” 4 (2005), s. 79-82; R. SALEJDAK, *Diaconato femminile nella Chiesa antica*, „Teologia i Człowiek. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK” 25 (2014), nr 1, s. 37-40.

⁵ M. BANASZAK, *Historia Kościoła katolickiego*, t. I: *Starożytność*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1986 r., s. 9-10.

⁶ Por. BURCZAK, *Prawo azylu*, s. 12-17.

w 567 r. trwał prawie dwieście lat. Z tego okresu zachowało się do naszych czasów jedynie sześć kanonów promulgowanych przez sześć synodów, które w różnym zakresie odwoływały się do problematyki związanej z diakoniami. Lista terminów używanych przez ojców poszczególnych synodów w odniesieniu do badanej problematyki nie jest zbyt obfita, ponieważ w aktach synodalnych odnajdujemy jedynie kilka takich określeń m.in. jak: „ministerium leviticum”, „diakona”, „diaconissa”, „benedictio diaconatus”, „benedictio diaconalis”⁷. Zaprezentowane wstępne *dossier* diakonis dopełniają synodalne wzmianki o wdowach i konsekrowanych dziewicach, bez których intelektualna panorama poglądów ówczesnych elit kościelnych na rolę kobiety w środowiskach eklezjalnych byłaby nie w pełni kompletna.

3. SYNOD W NÎMES (394-396)

Pierwszą wzmiankę o diakonissach w życiu galijskiego Kościoła znajdujemy w kanonach synodu w Nîmes (394-396). Synod zwołano do Nîmes, miasta położonego w prowincji „Gallia Narbonensis”, dokąd przybyło około dwudziestu biskupów, których trud zaowocował promulgowaniem w dniu 1 października 396 r. siedmiu kanonów, z których ostrze tenoru can. 2 *expressis verbis* skierowano przeciwko zwyczajowi zezwalającemu kobietom na pełnienie urzędu diakonisy. Biskupi, zebrani „ad tollenda ecclesiarum scandala discessionemque sedandam, pacis studio”, prawdopodobnie pod wpływem zasłyszanych informacji, pochodzących z niezbyt pewnych źródeł („a quibusdam suggestum est”), ustalili, że w niektórych miejscach („nescio quo loco”) kobiety bywały ustanawiane diakonissami („in ministerium feminae leviticum videantur adsumptae”), co według oceny zgromadzonych ojców, było nieestosowne („indicens est”) i wbrew praktyce („contra rationem”). Ponadto, ojcowie synodalni ustalili, że takie praktyki sprzeciwiały się tradycji apostoelskiej („contra apostolicam disciplinam”)⁸. Wydanie tego zakazu musiało być nieco starsze, być może wydał je jakiś poprzedni synod, którego akta nie zachowały się do naszych dni, ponieważ synod w Nîmes uważał, że gdzieś wcięż jeszcze czyniono to potajemnie⁹. A. Baron z komentowa-

⁷ Por. BARCELONA, *Lo spazio declinato*, s. 29, przyp. nr 8; LIMMER, *Konzilien*, s. 85; MOORE, *The Spirit*, s. 21-22.

⁸ Zob. CONCILIUM NEMAUSENSE [396], can. 2, [w:] *Acta Synodalia*, t. IV, s. 69; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 50; por. YSEBAERT, *The Deaconess*, s. 428-429.

⁹ A. BARON, *Kobieta w świadectwach Kościoła starożytnego*, [w:] *Kobieta w Kościele: materiały z sesji ekumenicznej zorganizowanej przez Międzywydziałowy Instytut Ekumenii i Dialogu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz Oddział Krakowski Polskiej Rady Ekume-*

nego tekstu synodalnego kanonu wyciągnął wniosek, że sama myśl o wyświęceniu kobiety na diakoniszę była na tyle nieprzyzwoita dla ojców synodalnych, że podważałyby całą ideę święceń¹⁰. Znaczenie terminu „ministerium leviticum” nie zostało nigdzie precyzyjnie wyjaśnione, ale wydaje się, że wprost odnosiło się do żeńskiego diakonatu. Wydaje się również, że termin „ministerium leviticum” dla ojców synodalnych na tyle stał się synonimem instytucji kobiecego diakonatu, że w tekście komentowanego kanonu nie umieścili nawet samego terminu diakonisa. W celu sprostania wymogom stawianym naukowej rzetelności należy stwierdzić, że uczeni nie są zgodni odnośnie do znaczenia tego terminu. Jedna grupa uczonych opowiada się za hipotezą, że termin „ministerium leviticum”¹¹ należy rozpatrywać w kontekście prezbiteratu kobiet¹², który szczególnie wysoko sobie cenili montaniści¹³. Natomiast druga grupa badaczy opowiada się za tym, że termin

nicznej, 18 listopada 2008 roku, red. Ł. Kamykowski, Z.J. Kijas, A. Napiórkowski, Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Wydawnictwo Naukowe 2011, s. 37.

¹⁰ TENZE, *Kobieta w świadectwach*, s. 49.

¹¹ Z tego okresu pochodzi synodalne potępienie skierowane przeciwko kobietom pretendującym do partycypowania w szeroko pojętej służbie ołtarza: „ustanawianie tak zwanych prezbiterek lub przewodniczących spośród kobiet nie powinno dokonywać się w kościele”, zob. CONCILIIUM LAODICENUM IN FRYGIA [koniec IV w.], *kan. 11*, [w:] *Acta Synodalia*, t. IV, s. 112*. Dodatkowo ten sam synod w kan. 44 zakazał kobietom wchodzenia do prezbiterium (zob. tamże, s. 117*). Echtem tych potępień była późniejsza opinia Mistrza Gracjana: „Mulieres quae apud Grecos presbiterae appellantur, apud nos autem viduae, seniores, univirae et matricuriae appellantur, in ecclesia tamquam ordinatas constitui non debere” (c. 19, D. XXXII).

¹² BARCELLONA, *Lo spazio declinato*, s. 29.

¹³ Kobiety w odłamach ruchu montanistycznego prawdopodobnie mogły pełnić nawet funkcje kapłańskie czy biskupie, mogły konsekrować dary eucharystyczne i chrzczyć. Ciekawy przypadek, być może związany z montanizmem, zanotował biskup Firmilian z Cezarei Kapadockiej w liście skierowanym do biskupa św. Cypriana z Kartaginy w 256 r., w którym wspomina o działalności prowadzonej w jego okolicy ponad dwadzieścia lat wcześniej przez pewną kobietę. Podawała się za prorokinię, wpadała w ekstazę, usiłowała konsekrować chleb i wino, celebrować chrzest. Zdobyła sobie wielkie uznanie wśród ludu, nie wyłączając w tym nawet niektórych z członków lokalnego duchowieństwa, którzy obdarzali ją swym zaufaniem, por. THASCUS CAECILIUS CYPRIANUS, *Epistula* 75, 10; *Opera omnia [Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum]*, t. III, cz. II], red. W. von Hartel, C. Geroldi Vindobonae: Apud C. Geroldi Filivm Bibliopolam Academiae 1871, s. 816-818; tekst polski w: CYPRIAN BP KARTAGINY, *Listy*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1969, s. 288. Przedstawiciele Wielkiego Kościoła w porównaniu ze swymi adwersarzami, pochodzącymi z kręgów należących do montanistów i innych ruchów heterodoksyjnych, przejawiali postawę absolutnego odmawiania kobietom prawa do głoszenia słowa Bożego, udzielania chrztu, „celebrowania” Eucharystii, a więc i tym samym do kapłaństwa ministerialnego. Wydaje się, że najbardziej restrykcyjna w tym względzie była teologia, która wyszła spod piór pisarzy kościelnych w IV w. Podstawą doktrynalną dla nich były przede wszystkim zakazy sformułowane przez św. Pawła, w których odmawiał kobietom prawa do przemawiania i nauczania na zgromadzeniach, QUINTUS SEPTIMIUS FLORENS TERTULLIANUS, *De praescriptione haereticorum* 41, 5; *Quinti Septimi Florentis Tertulliani opera*, t. I: *Opera catholica. Adversus Marcionem [Corpus Christianorum Series Latina]*, t. I], red.

„ministerium leviticum” należy rozumieć w kontekście liturgicznej służby ołtarza kobiet, ale jedynie w ramach żeńskiego diakonatu¹⁴.

Zanim przejdziemy do przedstawienia leksykograficznych źródeł, stanowiących intelektualne zaplecze dla zaprezentowanych powyżej stanowisk, wydaje się w pełni uzasadnione, aby podkreślić, że diakonat kobiet, szczególnie na Zachodzie, w odróżnieniu od Wschodu, nie posiadał raczej konotacji liturgicznych¹⁵. Według zachowanych źródeł, idąc za ustaleniami poczynionymi przez R. Salejda, ujmując sumarycznie całość zagadnienia, należy podkreślić, że zadania diakonis na Zachodzie sprowadzały się do sprawowania opieki nad chorymi kobietami, towarzyszenia im podczas chrztu, pouczenia neofitek, troszczenia się o właściwe przyjęcie kobiet we wspólnocie kościelnej podczas celebracji liturgicznych, pośredniczenia pomiędzy kobietami a męskimi członkami hierarchii kościelnej, informując ich o kobiecych potrzebach duchowych i materialnych. Diakonise natomiast nie asystowały ani prezbiterom, ani biskupom podczas sprawowania przez nich czynności liturgicznych; nie wspomagały ich również w rozdzielaniu Komunii świętej¹⁶. Diakonise, które w jakimś zakresie pełniły funkcje liturgiczne w starożytności, spotykamy jedynie w kręgach wyznawców sekty montanistów¹⁷. Swego rodzaju wyjątkiem od tej zasady, nie tylko na terenie Galii, stało się zamieszczenie passusu o „ministerium leviticum”. Z podobnym

E. Dekkers [i in.], Tvrnholti: Typographi Brepols 1954, s. 221. Być może miały na to wpływ także inne powody, jak np. sytuacja prawna kobiet i ich wykluczenie z pełnienia funkcji publicznych, C. MAZZUCCO, *Kobieta a chrześcijaństwo w pierwszych trzech wiekach*, „Salvatoris Mater” 11 (2009), nr 2, s. 37. Proroctwa wygłaszane przez kobiety sprzyjały waloryzacji ich roli we wspólnotach montanistycznych, por. J. SŁOMKA, *Nowe proroctwo. Historia i doktryna montanizmu* [Studia Antiquitatis Christianae. Series Nova IV], Katowice: Księgarnia św. Jacka 2007, s. 72-74.

¹⁴ Wśród prac, uważanych dziś za już klasyczne, poświęconych analizie kanonicznych warunków dopuszczania kobiet do święceń należy wymienić prace P.H. Lafontaine [*Le sexe masculin, condition de l'accession aux ordres aux IVe et Ve siècles*, „Revue de l'Université d'Ottawa” 31 (1961), s. 137-182]; H. van der Meer (*Sacerdozio della donna? Saggio di storia della teologia*, Brescia: Morcelliana 1971, s. 119-122), J. Galot (*La donna e i ministeri nella Chiesa*, Assisi: Cittadella 1973, s. 24-46) oraz R. Gryson (*Il ministero*, s. 201-202). Badacze zgodnie podkreślają, że kobieta w starożytnym Kościele nigdy nie uczestniczyła w pełnieniu kapłańskiej posługi. Swego rodzaju wyjątek od tej zasady stanowił diakonat kobiet. Jednakże starożytna historia zna kazusy, o których zachowały się jedynie wzmianki z fragmentarycznie zachowanych źródeł, które wskazują na próby podejmowania przez kobiety wkaraczania w obszar zarezerwowany jedynie prezbiterom.

¹⁵ W. MYSZOR, *Rola kobiety w chrześcijaństwie II i III wieku. Wdowy, dziewice i diakonisy*, [w:] *Kobieta w starożytności chrześcijańskiej. Materiały Sympozjum patrystycznego 22.10.1998* (Studia Antiquitatis Christianae XIV), red. I. Salamonowicz-Górska [i in.], Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego 1999, s. 18.

¹⁶ SALEJDAK, *Diakonato femminile*, s. 40-41.

¹⁷ M.G. BIANCO, *Diaconesse*, [w:] *Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane (A-E)*, t. I, red. A. di Bernardino, wyd. 2, Genova-Milano: Marietti 2006, kol. 1385.

przypadkiem, z tą tylko różnicą, że dotyczyło to Italii południowej, spotykamy się w piśmie autorstwa św. papieża Gelazego I († 496), który w swym liście skierowanym w 494 r. „ad universos episcopos per Lucaniam, Brutios et Siciliam constitutos”, użył terminu „sacris altaribus ministrare” w kontekście kobiecej liturgicznej służby ołtarza. Papież pisał: „nihilominus impatienter audivimus, tantum divinarum rerum subiisse despectum, ut feminae sacris altaribus ministrare firmentur, cunctaque non nisi virorum famulatu deputata sexum cui non competunt, exhibere”¹⁸. Ograniczenie niniejszego opracowania nie pozwala na przeprowadzenie pogłębionej analizy tego przypadku, który *nota bene*, miejmy nadzieję, wkrótce doczeka się pogłębionych studiów w języku polskim. W tym miejscu należałoby jedynie skrótowo nadmienić, że G. Otranto, wytrawny badacz gelazjańskich pism, uważał, że papież, formułując swe srogie upomnienia pod adresem nieposłusznych mu biskupów, miał na myśli prezbiterat kobiet¹⁹.

Rodzają się pytania: czy diakonat męski i żeński w starożytności były uważane za dwie odmiany tego samego kościelnego rzędu? Czy diakonise partycypowały w kapłaństwie służebnym? Według opinii reprezentowanej przez poniżej podpisanego, diakonat żeński, ciesząc się odmienną strukturą teologiczno-kanoniczną, nie uczestniczył w sakramentalnym kapłaństwie. Lewici, nie wdając się w szczegółową relację toczącą się od lat dyskusji wśród biblistów, należy podkreślić, że w Starym Testamencie generalnie byli zaliczani do kapłanów (Pwt 18,1; Joz 3,3 i 8,33). Dopiero począwszy do Księgi Ezechiela zauważa się dokonywane przez natchnionego autora rozróżnienie na lewitów i kapłanów (Ez 44,6-9.13-14; 1 Krn 6,33-34). Wydaje się, że drugorzędna pozycja lewitów wzięła swój początek w czasach reformy króla Jozjasza, po usunięciu miejsc kultu znajdujących się poza Jerozolimą, w których, jak się przypuszcza, co nie jest jednak udowodnione, sprawowali kult lewici i z których czerpali dochody. W wyniku przeprowadzenia reformy lewici zostali pozbawieni wpływów i żyli w niedostatku. W Biblii lewici nigdy nie osiągnęli pełni kapłaństwa i w świątyni wykonywali zwykle funkcje pomocnicze²⁰. Ze względu na ramy chronologiczne niniejszego opracowania zostaną pominięte rozważania na temat dyskusji starożytnych autorów chrześcijańskich, działających w trzech pierwszych wiekach o teologiczno-kanonicznym

¹⁸ A. THIEL, *Epistolae romanorum pontificum genuinae et quae ad eos scriptae sunt a s. Hilario usque ad Pelagium II. Ex schedis clar. Petri Coustantii aliisque editis, adhibitis praestantissimis codicibus Italiae et Germania* 14,26, Hildesheim-Zürich-New York: Georg Olms 1974, s. 376-377.

¹⁹ G. OTRANTO, *Note sul sacerdozio femminile nell'antichità in margine a una testimonianza di Gelasio I*, „*Vetera Christianorum*” 19 (1982), s. 345.

²⁰ M. HAUKE, *Il diaconato femminile: osservazioni sul recente dibattito*, „*Notitiae. Commentarii ad nuntia et studia de re liturgica*” 37 (2001), nr 5, s. 207.

znaczeniu lewitów²¹. Przejdziemy bezpośrednio do czasów przełomu IV i V w., współczesnego ojcom synodalnym z Nîmes.

A. Blaise²² uważał, że przymiotnik „levitalis”²³, występujący w formie „levitaris”, „leviticalis”²⁴ lub „leviticus”, pochodzi od rzeczownika „levita” (Wj 6,25; Pwt 17,9), który tłumaczony jest na język polski: „minister kultu” lub po prostu „duchowny”. Z tego też powodu przymiotnik „leviticus” w tłumaczeniu Biblii św. Hieronima ze Strydonu († 419 r.) stał się nazwą własną przyznaną w Księdze Kapłańskiej. Ponadto A. Blais uważał, że termin „leviticus” używany w funkcji przydawki przymiotnikowej oznaczał przynależność do starotestamentalnego pokolenia Lewiego, stanu diakańskiego²⁵ lub kapłańskiego²⁶.

Termin „leviticae dignitas” użyty w kontekście diakańskiej posługi św. Wawrzyńca Diakona pojawia się homilii XXIV *In natalis S. Laurentii levitae et martyris I* przypisywanej św. Maksymowi z Turynu (IV/V w.)²⁷, a opublikowanej przez J.P. Migne²⁸. Termin „leviticus”, występujący w pismach Sydoniusza²⁹, nastę-

²¹ J.A. SOGGIN, *Lewici*, [w:] *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio 1997, s. 435.

²² A. BLAISE, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Turnhout: Éditions Brepols S.A. 1954, s. 492-493.

²³ Por. C. DU FRESNE DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. V, red. L. Favre, Graz: Akademische Druck 1954, s. 77. Forma przymiotnikowa „levitalis” występuje w pismach neapolitańczyka Johannes Diaconus Neapolitanus (IX/X w.) (por. A. BLAIS, *Lexicon Latinitatis Medii Aevi: praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens*, Turnhout: Typographi Brepols 1975, s. 533).

²⁴ J.F. NIERMEYER [I IN.], *Mediae latinitatis lexicon minus*, t. I (A-L), Leiden: Brill 2002, s. 786.

²⁵ E. PÉREZ RODRÍGUEZ, *Leuiticus, -a, -um*, [w:] *Lexicon latinitatis medii aevi Regni Legionis (s. VIII-1230) imperfectum*, red. M. Pérez, Turnhout: Brepols 2010, s. 422; NIERMEYER, *Mediae latinitatis lexicon*, s. 786; *Novum Glossarium mediae latinitatis ab anno DCCC usque ad annum MCC edendum curavit consilium academiaram consociatarum huic fasciculo conficiendo praefuit*, red. F. Blatt, Hafniae: Ejnar Munksgaard 1957, kol. 105-106.

²⁶ Por. E. FORCELLINI, *Lexicon Totius Latinitatis*, t. III, red. I. Furlanetto, Patavii: Typis Seminarii 1940, s. 67; BLAIS, *Lexicon Latinitatis*, s. 533; J. SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, wyd. 1, Kraków: Universitas 1997, s. 596. Podobnego zdania jest F. Arnaldi, który uważał, że rzeczownik „levita” „sensu lato” oznaczał kapłana, F. ARNALDI, P. SMIRAGLIA, *Latinitatis italicae medii aevi lexicon [saec. V ex.-saec. XI in.]*, wyd. 2, Tavarnuzze: SISMEL, Edizioni del Galluzzo 2001, s. 275.

²⁷ J. MACHIELSEN, *Clavis patristica pesvdepiographorum medii aevi*, t. I B, Turnhout: Brepols 1990, s. 865-866, nr 5806.

²⁸ *Sancti Maximi Episcopi Taurinensis opera omnia (Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. 57), red. J.P. Migne, Parisiis: Apud J.P. Migne Editorem 1862, kol. 409.

²⁹ „Vindicium necessarium meum, virum religiosum et leviticae dignitati, quam nuper indeptus est, accommodatissimum”, zob. *Gai Sollii Apollinaris Sidonii epistulae et carmina recensvit et emendavit Christianvs Lvetjohann [Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi VIII]*, red. C. Lütjohann, München: Monumenta Germaniae Historica 1985, s. 78,2). W języku polskim to zdanie M. Brożek przełożył w następujący sposób: „Polecam ci Windycjusza, mojego powinowate-

nie, obecny już w tekstach liturgicznych, przeszedł w późniejszych wiekach do terminologii kanonistycznej m.in. dzięki *Concordia* Mistrza Gracjana (XII w.)³⁰.

Według św. papieża Leona Wielkiego († 460 r.) biskupi, prezbiterzy i diakoni należeli do „ordo sacerdotalis”. Choć w swych listach dokonywał terminologicznego rozróżnienia na „sacerdotes” (biskupi i prezbiterzy), „levitae”³¹ (diakoni i subdiakoni) oraz „clerici” (pozostali posługujący)³². Św. Hieronim ze Strydonu († 419 r.), pisząc o diakonach, używał terminu „secerdotium”³³. Św. Benedykt († 547 r.) i św. Grzegorz Wielki († 604 r.) pisali o „ordo sacerdotalis”, obejmującym prawdopodobnie trzy stopnie święceń, w tym również diakonat³⁴. Sam św. papież Grzegorz Wielki terminu „levita” używał w znaczeniu synonimu „diaconus”³⁵. W ustawodawstwie starożytnych synodów zauważa się tendencję do dokonywania rozróżnienia terminologicznego pomiędzy użyciem terminów „levita” i „prezbiter”³⁶.

Spotykamy w literaturze starożytnej dwa stanowiska zajmowane przez pisarzy. Jedni opowiadali się za tym, że diakonat przynależał do kapłaństwa, natomiast drudzy reprezentowali odmienne zdanie. Obie teologiczne i prawne tendencje w pewnym sensie znajdowały swoje uzasadnienie w starotestamentalnej tradycji. Stąd czasami bez większej różnicy lewitą w znaczeniu *sensu lato* nazywano prezbitera, a *sensu stricto* diakona, a pełnione przez nich urzędy obdarzano określeniem „levitica dignitas” lub „leviticum ministerium”; dodatkowo diakonise w średniowiecznej łacinie obdarzano zaszczytnym tytułem „levitissa”³⁷.

go, człowieka religijnego, bardzo nadającego się do godności kapłańskiej, której niedawno dosiępnął”, zob. SYDONIUSZ APOLINARZ, *Listy i wiersze*, przełożył, opracował i wstępem poprzedził M. Brożek, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności 2014, s. 86.

³⁰ Por. m.in.: c. 6, D. LXXVII; c. 4, D. LXXV; c. 20, C. XXIII, q. 8; c. 3, D. LXVIII; c. 29, D. L; c. 13, D. XXIII; c. 14, D. XXIII; c. 1, D. XXXII (za *Wortkonkordanz zum Decretum Gratiani*, t. III [H-N], red. T. Reuter, G. Silagi, München: Monumenta Germaniae Historica 1990, s. 2557).

³¹ Termin „levita” był utożsamiany w literaturze łacińskiej w średniowieczu z terminami: „lewita”, „diakon” czy „ksiądz” (*Novum Glossarium*, kol. 104-105).

³² LEON WIELKI, *List 12,5 i 14,3-4* [*Leonis Magni Romani Pontificis opera omnia (Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. 54), red. J.P. Migne, Parisii: Apud J.P. Migne Editorem 1846, kol. 652 i 672-673]. Jednakże termin „sacerdos” odróżnił w liście 9,1 od „levita” jak to ukazuje wyrażenie: „sacerdotali vel levitica ordinatio celebretur” (zob. tamże, kol. 625).

³³ Por. HAUKE, *Il diaconato femminile*, s. 209-210, przyp. nr 55.

³⁴ Por. tamże, s. 209, przyp. nr 56 i s. 210, przyp. nr 57.

³⁵ P. PELLEGRINI, *L'«ordo clericorum» in Gregorio Magno: identità, rappresentazione, storia*, „Annali di studi religiosi. Centro per le scienze religiose in Trento” 4 (2003), s. 529, przyp. nr 127.

³⁶ CONCILIUM ROMANUM [385], *can. 7*, [w:] *Acta Synodalia*, t. IV, s. 39; CONCILIUM CARTHAGINENSE [16 iunii 390], *can. 2*, [w:] *Acta Synodalia*, t. IV, s. 48.

³⁷ BLAISE, *Lexicon Latinitatis*, s. 533.

Słownictwo szkoły scholastycznej, której znamienitym reprezentatem *par excellence* był św. Tomasz z Akwinu († 1274 r.), wniosło istotny wkład do skarbcza literatury teologicznej, doprecyzowując terminologię. Scholastyczni autorzy diakona nie nazywali już kapłanem, ponieważ nie uczestniczył w „ordo sacerdotialis”, natomiast w „ordo ministrantium”³⁸.

Jednak wydaje się zasadne, aby znaczenie terminu „ministerium leviticum” w naszym kontekście badawczym rozpatrywać raczej w ujęciu liturgicznym. A. Blais uważał, że minister to inaczej prezbiter (kapłan) a zarazem diakon (Ef 4,12; 2 Kor 6,4; Rz 11,13), chociaż w tekstach liturgicznych termin ten nie pojawiał się jako termin techniczny, oznaczający konsekrację, ale jako swego rodzaju literackie wyrażenie o biblijnej konotacji³⁹. A. Baron uważa, że termin „ministerium leviticum” dosłownie oznaczał „posługę lewicką” i kapłańską, czyli posługę ołtarza⁴⁰.

Z treści analizy can. 2 synodu z Nîmes wynika, że ojcowie synodalni w swym rozumowaniu postąpili odmiennie od praktyki Kościoła wschodniego, któremu instytucja diakonisy była znana. Chociaż pozostaje kwestią dyskusyjną, czy w IV w. w rzeczywistości istniała na tyle sprawna komunikacja pomiędzy poszczególnymi częściami starożytnego Kościoła, żeby pomiędzy wschodnimi i zachodnimi prowincjami cesarstwa dochodziło do intensywnej wymiany myśli teologicznej. Ponieważ ustalenie stopnia zależności teologicznej Kościoła zachodniego od wschodniego wykracza poza ramy niniejszego opracowania, dlatego też na obecnym etapie naszych rozważań konstatacja zostanie zamknięta jedynie stwierdzeniem, że ta zależność pozostawała zapewne dość ograniczona.

Synod, zwołany w celu zaprowadzenia pokoju w rozdzieranym pryscylianскими sporami episkopacie galijskim, w can. 1. identyfikował przybyszów ze Wschodu, podających się za prezbiterów i diakonów („presbyteros et diaconos se esse fingunt”), jako przedstawicieli tej seksty⁴¹. Pryscylianie zachęcali swych

³⁸ *Divi Thomae Aquinatis ordinis praedicatorum Doctoris Angelici a Leone XIII P.M. gloriose regnante scholarum omnium catholicarum patroni coelestis renuncianti «Summa contra Gentiles» libri quatuor* IV, 75; Romae: Ex Typographia Forzani et socii 1888, s. 681.

³⁹ A. BLAISE, *Le vocabulaire latin des principaux thèmes liturgiques*, Turnhout: Brepols 1966, s. 503.

⁴⁰ BARON, *Kobieta w świadectwach*, s. 50.

⁴¹ Pryscyliana († 385 r.) po przeprowadzonym procesie sądowym w Trewirze w 385 r. skazano na karę śmierci, którą wykonano. Głoszenie swych nauk rozpoczął około 370 r. w okolicach Kordoby. Sulpicjusz Sewer, który uważany jest za głównego informatora o pryscylianizmie, pisał, że Pryscylian stał się powodem powszechnego zamieszania w hiszpańskim Kościele, por. SULPICJUSZ SEWER, *Aneks 1* (por. *Dialog III, 12-13*) *Powstanie i rozwój pryscylianizmu*, [w:] SULPICJUSZ SEWER, *Pisma o św. Marcinie z Tours*, Tyniec-Kraków: Wydawnictwo Benedyktynów 1995, s. 191-198; por. CONCILIIUM NEMAUSENSE [396], [w:] *Acta Synodalia*, t. IV, s. 69*, przyp. A.

zwolenników do praktykowania indywidualnej lektury interpretowanego alegorycznie Pisma Świętego. Wyznawcy tej drogi w swym nauczaniu posługiwali się również apokryfami, a ponadto nie stroniąc od faworyzowania prefetyzmu, wysoko cenili rolę kobiety w Kościele. Problemy związane z wyznawcami herezji pryscylianśkiej nie zawężyły się jedynie do terytorium Galii, ale były obecne najwyraźniej również w Hiszpanii, skoro w 380 r. zwołano synod do Saragossy z udziałem dwunastu biskupów, na którym doszło do potępienia tej herezji⁴². Synod w Saragossie w dniu 4 października 380 r. promulgował osiem kanonów⁴³. Ojcowie synodalni w can. 1, idąc za Pawłową myślą (por. 1 Kor 14,34-35; 1 Tm 2,12; Tt 2,3-4), potępił zwyczaj dopuszczania niewiast do publicznych spotkań, na których najprawdopodobniej również nauczały⁴⁴. Can. 1 zakazywał, aby kobiety spotykały się z obcymi mężczyznami, czy to w celu czytania, czy też słuchania lektury. Niewiary miały zostać odsunięte od wspólnych lekcji i towarzystwa obcych mężczyzn. Ojcowie synodalni nakazali, aby na lekcje, prowadzone przez kobiety, schodziły się raczej inne niewiasty, aby nauczać lub uczyć się. Należy przy-

⁴² J. DE CALAZANS, L.R. DA SILVA, *O priscilianismo nas atas do Concílio de Zaragoza de 380: reflexões sobre a construção do campo religioso*, „Brathair” 12 (2012), z. 1, s. 45-52; R. SILVA, *Priscilianismo*, [w:] *Diccionario de historia eclesiastica de España*, t. I, red. Q. Aledea Vaquero, T. Martin Martinez, J. Vives Gatell, Madrid: Instituto Enrique Florez 1973, s. 2027-2028; M. SOTOMAYOR Y MURO, *La Iglesia en la España Romana*, [w:] *Historia de la Iglesia en España*, t. I, red. R. Garcia Villoslada [i in.], Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 1979, s. 238-241; G. MARTÍNEZ, *Zaragoza, 380 (Concilios nacionales y provinciales)*, [w:] *Diccionario de historia eclesiastica de España*, t. I, red. Q. Aledea Vaquero, T. Martin Martinez, J. Vives Gatell, Madrid: Instituto Enrique Florez 1973, s. 575-576.

⁴³ Zasadniczym motywem zwołania się synodu biskupów w Saragossie był konkretny przypadek sekty luzytańsko-galicyskiej, przeciw której skierowano większość kanonów. Osiem zachowanych kanonów ma charakter ascetyczny. Czy istniało potępienie, przynajmniej w sferze ustnej, ze strony obecnych ojców? Nawet gdyby takie potępienie, czy wyrok, nie zostały ogłoszone, tych osiem zachowanych kanonów było wystarczająco wiążące przeciw nowej sekcje, ponieważ już w dziedzinie czysto ascetycznej wskazywały one na moralne dewiacje, wykraczające poza zwyczaj oraz wytyczne Kościoła, *Concilios Visigóticos*, s. 16-18; por. K. SORDYL, *Pryscylianizm. Teologia i historia*, Kraków: Wydawnictwo WAM, Księży Jezuici 2015, s. 67-70.

⁴⁴ „Ut mulieres omnes ecclesiae catholicae fideles a virorum alienorum lectione et coetibus separentur, vel ad ipsas legentes aliae studio vel docendi vel discendi convenient, quoniam hoc et apostolus iubet. Ab universis episcopis dictum est: Anathema futuros qui hanc concilii sententiam non observaverint”, zob. *Concilio de Zaragoza I: a. 380*, [w:] *Concilios Visigóticos*, s. 16; CONCILIIUM CAESARAUGUSTANUM [380], *can. 1*, [w:] *Acta Synodalia*, t. I, s. 293; por. CALAZANS, DA SILVA, *O priscilianismo*, s. 47-48; D. RAMOS-LISSON, *Los Concilios Hispánicos antes de Recaredo*, [w:] *Historia de los Concilios de la España Romana e Visigoda*, red. J. Orlandis, D. Ramos-Lisson, Pamplona: Universidad de Navarra 1986, s. 73; J. DE CALAZANS, *As dissidências cristãs e os «campos» político e religioso: um estudo comparativo do combate ao priscilianismo na península ibérica nos séculos IV e VI*, Rio de Janeiro: Universidade Estácio de Sá 2014, s. 50-51; J.M. FERNÁNDEZ CANTÓN, *Manifestaciones Ascéticas en la Iglesia Hispano-Romana del Siglo IV*, León: Archivo Histórico Diocesano 1962, s. 82.

pomnieć, że Pryscylian przyznał się w Trewirze, podczas prowadzonego postępowania, że brał udział w niegodziwych spotkaniach z kobietami. W tym kontekście stosunek kanonu z Saragossy do pryscylian jest najzupełniej zrozumiały⁴⁵.

Jednakże brakuje w kanonach synodu zwołanego w Saragossie, a może szerzej i w innych synodach hiszpańskich tego okresu, jakiegokolwiek wzmianki o dążeniach kobiet do włączenia w „ordo diaconarum”, na co również wskazuje brak występowania terminu diakonisa w indeksie doktrynalnym zamieszczonym przez Vives’a⁴⁶. W każdym razie synod zakazał wszystkim niewiastom brania udziału w lekcjach dotyczących nauki chrześcijańskiej, które odbywałyby się w towarzystwie obcych mężczyzn. A. Baron uważa, że ojcom synodalnym zapewne chodziło o zakazanie praktyk, polegających na udawaniu się do obcych mężczyzn pod pozorem albo nawet faktycznie dla odbywania dyskusji o tematyce teologicznej. Synod w Saragossie zalecił kobietom przyjmowanie w tym celu wyłącznie samych kobiet⁴⁷.

Zapewne ojcowie synodalni zgromadzeni w Nîmes, chociaż, dostrzegając związek przyczynowy istniejący pomiędzy szerzącymi się wpływami pryscylianizmu a praktyką udzielania święceń diakonisom, nie postawili jednak znaku równości pomiędzy tymi dwoma zjawiskami teologicznymi.

4. SYNOD W ORANGE I (441)

Promulgowanie kanonów synodu w Nîmes nie spowodowało jednak zaprowadzenia na stałe pokoju we wspólnotach kościelnych rozsianych na ziemiach „Gallia Narbonensis”, skoro już pięćdziesiąt lat później w 441 r. zwołano kolejny synod, tym razem do Orange, który zgromadził szesnastu biskupów. Synod zajął się sprawami dyscyplinarnymi⁴⁸, wśród których w agendzie obrad znalazła się sprawa instytucji diakonis, o których synod, bez podawania jakiegokolwiek argumentacji prawnej czy teologicznej, orzekł, że „omnimodis non ordinandae”⁴⁹. Sy-

⁴⁵ SORDYL, *Pryscylianizm*, s. 67.

⁴⁶ *Concilios Visigóticos*, s. 543. Podobnie brakuje jakiegokolwiek wzmianki o diakonisach w indeksie sporządzonym przez F. Gori i J. Vilell w *I canoni dei conicili della Chiesa antica*, t. II: *I Concili latini*, cz. 2.3.: *I Concili Spagnoli*, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2013, s. 143.

⁴⁷ BARON, *Kobieta w świadectwach*, s. 37.

⁴⁸ CONCILIIUM ARAUSICANUM [441], *can. 28 (29)*, [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 20; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 85-86; por. LIMMER, *Konzilien*, s. 105; MOORE, *The Spirit*, s. 28-30.

⁴⁹ CONCILIIUM ARAUSICANUM [441], *can. 25 (26)*, [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 20; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 84.

nod, wydając zakaz ordynowania diakonis, nie opowiedział się równocześnie za nieważnością ich święceń. Biskupi w celu uregulowania ich sytuacji kanonicznej, co prawda pogodzeni zapewne już ze wschodnią praktyką ustanawiania diakonis, postanowili: „si quae iam sunt, benedictioni quae populo impediuntur capita submittant”. Z treści can 25 (26) wynika, że diakonise najwyraźniej w swym postępowaniu musiały naśladować podczas zgromadzeń liturgicznych zachowania właściwe członkom duchowieństwa, które być może otrzymywało odrębne od ludu błogosławieństwo lub w ogóle nie pochylało głów podczas jego udzielania. W każdym razie synod zakazał diakonisom odrębnego od ludu postępowania podczas zgromadzeń liturgicznych; przy czym ta konstatacja nie pomaga nam zupełnie w precyzyjnym określeniu sytuacji kanonicznej diakonis⁵⁰.

R. Gryson utrzymuje, że synodowi w Orange w 441 r. zapewne chodziło o wdowy⁵¹, otrzymujące w dniu swej profesji uroczyste błogosławieństwo, które, przy niskiej świadomości liturgicznej i kanonicznej wiernych, mogło zostać z łatwością pomyłone przez nich ze wschodnim rytym udzielania święceń diakonisom⁵². Wydaje się to tym bardziej prawdopodobne, że następny can. 26 (27) poświęcono właśnie problematyce wdów⁵³. W treści sąsiadujących ze sobą kanonów znajdujemy terminy zarówno takie jak „diaconae”, jak i „viduae”, co w żadnym wypadku nie uprawnia do sformułowania tezy, że ustawodawca zamierzał połączyć logicznie następujące po sobie kanony⁵⁴. Jednakże z drugiej strony trudno również nie ulec pewnej pokusie, aby nie stwierdzić, że instytucja diakonisy i wdowy uległa do pewnego stopnia upodobnieniu⁵⁵.

Wdowa, składając profesję, czyniła to prywatnie w zakrystii wobec biskupa, po czym otrzymywała z jego rąk wdowią szatę, o której pierwszy raz najprawdopodobniej wspomina się właśnie w ustawodawstwie synodalnym w Orange. Wdowę, która złamałaby swe śluby, lub tego, kto nie uszanowałby jej, należało słusznie potępić⁵⁶. Prywatny charakter obrzędu składania w zakrystii profesji przez wdowy raczej wskazywałby na wykluczenie późniejszego udzielania wdowom

⁵⁰ BARCELLONA, *Lo spazio declinato*, s. 33, przyp. nr 20.

⁵¹ R. METZ, *Vedova. Vedove*, [w:] *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, t. IX (*Spir-Véz*), red. G. Pelliccia, G. Rocca, Roma: Edizioni Paoline 1997, kol. 1781-1784.

⁵² GRYSO, *Il ministero*, s. 190; przeciwnego zdania jest Barcellona (*Lo spazio declinato*, s. 33, przyp. nr 20). Precyzyjne informacje na temat liturgicznego obrzędu błogosławienia wdów w Galii zamieszcza G. Ramis w *La benediction de las viduas en las liturgias occidentales* [„Ephemerides Liturgicae” 104 (1990), s. 162-172].

⁵³ BARCELLONA, *Lo spazio declinato*, s. 33, przyp. nr 20.

⁵⁴ Tamże, s. 33.

⁵⁵ Tamże, s. 33, przyp. nr 20.

⁵⁶ CONCILIIUM ARAUSICANUM [441], can. 26 (27), [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 20; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 85.

uroczystego błogosławieństwa podczas zgromadzeń liturgicznych, ale zgodności odnośnie do tego, jak na razie, uczeni jeszcze nie osiągnęli, ze względu na szczupłość zachowanych materiałów źródłowych. Możliwe jest również, że niektóre z profesek wdów przejawiały pewne aspiracje do bycia diakonisami, z czym wiązał się dla nich większy prestiż. Oczywiście, nie oznacza to, że jedynie wdowy ze względu na swe wybujałe ambicje pragnęły otrzymać godności diakonis. Generalnie wydaje się, że obie instytucje, zarówno wdów jak i diakonis, do pewnego stopnia równolegle rozwijały się i wzajemnie przenikały w niektórych galijskich diecezjach. Kompetencje wdów w galijskim Kościele, z racji braku diakonis *sensu stricto* w rozumieniu wschodnim, obejmowały również kompetencje zbliżone do diakonalnych. Do szczególnych ich zadań należało asystowanie przy udzielaniu chrztu kobietom, podczas którego dokonywano namaszczenia⁵⁷. Najwidoczniej przyczyny, które spowodowały ukształtowanie się na Wschodzie instytucji diakonis, w Galii najwyraźniej nie występowały⁵⁸.

Synod odbyty w Arles w drugiej połowie V w. wśród pięćdziesięciu sześciu promulgowanych kanonów tylko jeden poświęcił problematyce profesji wdów. Ojcowie synodalni w can. 46 postanowili, że wdowy, które już złożyły profesję, a z jakimś mężczyzną podjęłyby współżycie seksualne, podlegały wspólnie z uwodzicielem potępieniu⁵⁹.

5. SYNOD W VANNES (465)

W 465 r. odbył się synod w Vannes lub Vannes (Venetia)⁶⁰, w Bretanii, w okresie, w którym metropolita Perpetuus, abp Tours, konsekrował Paternusa na biskupa Vannes. Na synod przybyło sześciu biskupów (Perpetuus z Tours, Paternus z Vannes, Albinus, Athenius z Rennes, Nunechius z Nantes i Liberalis), którzy podpisali synodalny list, zawierający szesnaście kanonów, skierowany do nie-

⁵⁷ BARCELLONA, *Lo spazio declinato*, s. 34.

⁵⁸ MARTIMORT, *Diaconesses*, s. 193-194.

⁵⁹ „Professas viduas, si conniventiam praestiterint, cum raptoribus esse damnandas”, zob. CONCILIUM ARELATENSE II [442-506], can. 46, [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 31.

⁶⁰ Vannes to miasto i diecezja w północno-zachodniej Francji, obecnie sufraganii Rennes. Założone przez Wenetów, około 56 r. p.n.e., zdobyte przez Rzymian, w II w. otrzymało nazwę Dariorium. Początki chrześcijaństwa według tradycji związane są z działalnością św. Klarusa, bp. Nantes. Biskupstwo w Vannes, wzmiankowane w aktach synodu z Angers (453), powstało w V w.; a pierwszym historycznie poświadczonym biskupem był św. Paternus, który jest równocześnie patronem diecezji Vannes. Oprócz synodu z 465 r., wymienia się również synody z 818 r. i 846 r., P. MAKOSA, *Vannes*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. XX, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2014, kol. 24.

obecnych na synodzie dwóch biskupów, Victoriusa i Talasiusa⁶¹. W większości tenory promulgowanych kanonów zostały powtórzone za wcześniejszymi synodami, wśród których can. 4 traktował o diakonissach: „*eas etiam, quae virginitatem professae et benedictionem fuerint per manus impositionem sub contestatione huius propositi consecutae, si fuerint in adulterio deprehensae, cum adulteris ipsarum arcendas a communione censemus*”. Wspomniany kanon wymienia dwa rodzaje kobiet; do pierwszej grupy zaliczono, które publicznie ślubowały czystość; natomiast do drugiej, które przez nałożenie rąk otrzymały błogosławieństwo. Obie grupy były uważane za szczególnie poświęcone Bogu, a w przypadku popełnienia przez nie przestępstwa „*contra sextum*” podlegały karze pozbawienia Komunii św. W celu dokonania niezbędnej precyzacji należy nadmienić, że przez dokonanie niewierności rozumiano udowodnienie popełnienia przestępstwa cudzołóstwa, czego najlepszym dowodem mogło być oczywiście pochwycenie kobiety „na gorącym uczynku” lub uzyskanie zeznań naocznych świadków. Pozbawieniu prawa przystępowania do Komunii św. podlegał również współnik w grzechu przeciwko szóstemu przykazaniu. Z tekstu komentowanego kanonu wynika, że z faktem otrzymania przez nałożenie rąk błogosławieństwa wiązał się dla kobiety obowiązek zachowania celibatu⁶².

6. STATUTA ECCLESIAE ANTIQUA

Autorem *Statuta ecclesiae antiqua*, którym wydaje się być, jak sugerował C. Munier⁶³, Gennadiusz z Maryslii, którego szczytowy okres działalności przypadał na około 470 r. Jest to tekst legislacyjny, który powstał w południowej Galii, najprawdopodobniej w środowisku monastycznym, poprzez wpływy którego do życia Kościoła galijskiego przenikały poglądy teologów wschodnich⁶⁴. Analizując prywatny zbiór prawny, dotyczący organizacji Kościoła w Galii w V. w., nie możemy go potraktować w hierarchii źródeł na równi z promulgowanymi kanonami zebrań synodalnych galijskich biskupów. Tylko jeden can. 99 (11) wyłącznie poświęcono dziewicom, którym się poleca, aby zostały przedstawione do konsekracji biskupowi, w szatach, które później miały nosić, stosownie do skła-

⁶¹ MOORE, *The Spirit*, s. 39-40.

⁶² CONCILIIUM VENETICUM [461-491], can. 4, [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 237; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 152; por. HEFELE, *Histoire des conciles*, t. II, cz. 2, s. 904-905.

⁶³ Por. C. MUNIER, *Gennade, prêtre de Marseille*, [w:] *Dictionnaire de Spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. VI, red. M. Viller [i in.], Paris: Beauchesne 1967, kol. 205-208.

⁶⁴ Por. MOORE, *The Spirit*, s. 49-50.

danego ślubu i świętości życia⁶⁵. Ponadto redaktor zbioru w can. 37 (99) przypominał o zakazie prowadzenia nauczania przez kobiety, chociażby byłyby uczone lub święte, na zgromadzeniu mężczyzn⁶⁶. Natomiast w can. 41 (100) przypomniał o zakazie udzielania przez kobiety chrztu⁶⁷. W dwóch ostatnich kanonach autor nie podał specyfikacji kobiet. Redaktor w can. 100 (12) opowiedział się za możliwością dopuszczenia wdowy lub mniszki do pełnienia urzędu katechisty, którym mogło zostać powierzone prowadzenie przedchrzcielnego przygotowania kobiet⁶⁸. Autor tekstu, pisząc o wdowach i dziewicach konsekrowanych, w przeciwieństwie do diakonis w tradycji wschodniej, nie zaliczył ich do duchowieństwa. Redaktor równocześnie z charakterystycznym sobie zupełnym milczeniem pomija kanoniczne kwestie związane z zanikającą w Galii Narbońskiej instytucją diakonisy⁶⁹.

7. SYNOD W ÉPAON (517)

Dekrety synodu w Orange z 441 r., zakazujące świecenia diakonis, powtórzone w kanonach kolejnego synodu, tym razem zwołanego do Épaon w Burgundii w 517 r., na którym w dniach od 6 do 15 września pod przewodnictwem Awita, metropolity z Vienne, zgromadziło się dwudziestu czterech biskupów z terytoriów zajmowanych przez plemię Burgundów. Synod zwołał król Sigismundus (w literaturze języka polskiego: Zygmunt), który po śmierci swego Gundobada

⁶⁵ „Sanctae monialis virgo cum ad consecrationem sui episcopo offertur in talibus vestibus applicetur qualibus semper usura est, professioni et sanctimoniae aptis”, zob. *Les Statuta Ecclesiae antiqua*, red. C. Munier, Paris: Presses universitaires de France 1960, s. 99; Concilium Carthaginense IV secundum *Collectio Hispana* [około 475-485]. *Statuta ecclesiae antiqua*, can. 99 [11], [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 271; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 184

⁶⁶ „Mulier quamvis docta et sancta, viros in conventu docere non presumat”, zob. *Les Statuta Ecclesiae*, s. 99; Concilium Carthaginense IV secundum *Collectio Hispana* [około 475-485]. *Statuta ecclesiae antiqua*, can. 100 [12], [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 265; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 184.

⁶⁷ „Mulier baptizare non praesumat”, zob. Concilium Carthaginense IV secundum *Collectio Hispana* [około 475-485]. *Statuta ecclesiae antiqua*, can. 41 [100], [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 266; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 173.

⁶⁸ „Viduae vel sanctimoniales, quae ad ministerium baptizandarum mulierum eliguntur, tam instructae sint ad id officium, ut possint aperto et sano sermone docere imperitas et rusticanas mulieres tempore quo baptizandae sunt, qualiter baptizatoris ad interrogata respondeant et qualiter accepto baptismate vivant”, zob. Concilium Carthaginense IV secundum *Collectio Hispana* [około 475-485]. *Statuta ecclesiae antiqua*, can. 100 [12], [w:] *Acta Synodalia*, t. VI, s. 271; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 184.

⁶⁹ BARCELONA, *Lo spazio declinato*, s. 35-36; por. YSEBAERT, *The Deaconess*, s. 431.

balda, przechodząc na katolicyzm, porzucił dotychczas wyznawany arianizm. Idea, która mu przyświecała przy zwołaniu tego synodu, była związana z odbyciem pierwszego synodu Burgundów, który miał uporządkować sprawy związane z dyscypliną i moralnością duchowieństwa. Synod spośród czterdziestu promulgowanych kanonów tylko jeden poświęcił zagadnieniom związanym z wdowami, które nazywano diakonisami. Ustawodawca w can. 21 zabronił kontynuowania praktyki konsekrowania wdów: „viduarum consecrationem, quas diaconas vocitant, ab omni regione nostra paenitus abrogamus, sola eis paenitentiae benedictione, si converti ambiunt, inponenda”⁷⁰. Synod, pragnąc w pewnym sensie zdeprecjonować pozycję diakonis w Kościele, nie użył w odniesieniu do nich technicznego terminu święcenia, ale konsekracja. Pierwsza część tenoru can. 21 charakteryzowała się perentoryjnością, a druga hipotetycznością, ponieważ mówiła jedynie o możliwości udzielenia wdowom błogosławieństwa, w przypadku gdyby o nie prosiły. Wdowa, zgodnie z dyspozycjami can. 21, mogła otrzymać jedynie nałożenie rąk, ale nie dla konsekracji („viduarum consecratione”), ale dla pokuty („sola eis paenitentiae benedictione”) ⁷¹. Wydaje się, że temu błogosławieństwu przypisywano wysoką rangę, skoro udzielano go również w Konstantynopolu, cesarskiej stolicy Imperium. W tym miejscu nie można nie ulec pokusie, aby nie wspomnieć św. Olimpii († około 410 r.), którą przeciw św. Jan Chryzostom († 407 r.), już jako wdowę, wyświęcił na diakonisę. A.G. Martimort ⁷² zauważył, że synod, używając w komentowanym kanonie terminu „consecrare”, traktuje go analogicznie do „ordinare”, użytego w can. 25 (26) przez synod w Orange w 441 r. Zaobserwowane związki semantyczne niechybnie przywołują terminy „consecratio virginis” lub „velatio virginis”, których jednak nie odnoszono do wdów ⁷³. W ten sposób instytucję wdów wzbogacono w Galii o wymiar monastyczny, który wyraził się w wezwaniu ich do podjęcia nawrócenia, tak później charakterystycznego dla monastycyzmu. Najwyraźniej jednak w oczach nie wszystkich wdów ten nowy wymiar monastyczno-pokutny zdobył pełne uznanie, skoro mógł im kojarzyć się z surowymi regułami pochodzącymi ze starożytnego obrzędu publicznej pokuty; być może tutaj należałoby doszukiwać się genezy późniejszego pokutnego wymiaru monastycznej profesji ⁷⁴.

⁷⁰ CONCILIUM EPAONENSE [517], can. 21, [w:] *Acta Synodalia*, t. VIII, s. 49; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 29.

⁷¹ YSEBAERT, *The Deaconess*, s. 430; por. J. GAUDEMET, *Épaone (concile d')*, [w:] *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, t. XV, red. R. Aubert, É. van Cauwenbergh, Paris: Letouzey et Ané 1963, kol. 530.

⁷² MARTIMORT, *Diaconesses*, s. 198.

⁷³ BARCELLONA, *Lo spazio declinato*, s. 36-37.

⁷⁴ Tamże, s. 37.

Chociaż wdowy publicznie ślubowały prowadzenie życia chrześcijańskiego, to jednak łacińskie ustawodawstwo synodalne tego zwyczaju nie pochwalało, co przyczyniło się w Kościele łacińskim do odrzucenia instytucji konsekracji wdów⁷⁵.

Zupełnie odmiennie potoczyły się historyczne losy liturgicznego obrzędu konsekracji, wspomnianych powyżej dziewic („velatio virginis”), który w połowie IV w. na dobre już zagościł w łacińskiej praktyce liturgicznej⁷⁶. Negatywne stanowisko ojców synodalnych w odniesieniu do konsekrowania wdów, jako również diakonis, wynikało z przekonania, że z powodu słabości kobiecej natury nie należało zbyt pochopnie dopuszczać młodych wdów do uzyskania błogosławieństwa, ponieważ w przypadku złamania przez nie zaciągniętych publicznie zobowiązań, w celu pojednania z Kościołem, musiały podejmować publiczną pokutę⁷⁷. Już św. Cyprian z Kartaginy († 258 r.) potępił dziewice „lapsae”, które dopuściły się cudzołóstwa. Jednocześnie, unikając rozpatrywania sprawy w odniesieniu do współnika, swoją argumentację umieścił w kontekście Chrystusa, jedynego Oblubieńca, któremu dziewczica przez złożenie „propositum” („votum monasticum”)⁷⁸ została

⁷⁵ B. NADOLSKI, *Leksykon liturgii*, Poznań: Pallotinum 2006, s. 679.

⁷⁶ W Rzymie w drugiej połowie IV w. zredagowano tekst obrzędu konsekracji dziewic, który następnie przeniesiono do Galii i Germanii, a kiedy w XI w. ponownie powrócił do Rzymu, został poddany ponownej redakcji. W swej historycznej drodze obrzęd konsekracji dziewic w XIII w. został ponownie przeniesiony z Italii na północ poza Alpy, gdzie przepracowując go teologowie i kanoniści, znacznie rozbudowali jego tekst i strukturę. Autorzy w IX w. stosowali zróżnicowaną terminologię na oznaczenie obrzędu konsekracji dziewic w postaci określić: „consecratio virginum” lub „benedictio virginum”. Autorzy w XIII w. powszechnie przyjęli termin „consecratio virginum”. Okrycie głowy dziewicy welonem stało się najbardziej charakterystycznym gestem tego obrzędu, który stał się symbolem składanych publicznie obietnic („sacro velamine tecta”). Siostra św. Ambrozego, Marcelina, złożyła ślub czystości w watykańskiej bazylice św. Piotra w obecności papieża Liberiuszem, AMBROSIUS, *De virginibus. Über die Jungfrauen*, 3, 1-3 (*Fontes Christiani*, t. 81), red. P. Dücker, Turnhout: Brepols 2009, 272-281; A. RIMOLDI, *Marcellina*, [w:] *Bibliotheca sanctorum*, t. VIII (*Liadani – Marzi*), red. F. Caraffa, Roma: Città Nuova Editrice 1967, kol. 646; NADOLSKI, *Leksykon liturgii*, s. 679; K. KONECKI, *Konsekracja dziewic w odnowie liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Studium liturgiczno-teologiczne*, Włocławek: [b.w.] 1997, s. 37-89.

⁷⁷ „Poenitentes, tempore quo poenitentiam petunt impositionem manuum et cilicium super capita a sacerdote sicut ubique constitutum est, consequantur, et si autem comas non deposuerint aut vestimenta non mutaverint abiciantur et nisi digne poenituerint, non recipiantur: iuvenibus etiam poenitentia non facile committenda est propter aetatis fragilitatem, viaticum tamen omnibus in morte positus non negandum”, zob. CONCILIUM AGATHENSE [506], *can. 15*, [w:] *Acta Synodalia*, t. VIII, s. 7; *Concilia Galliae a. 314-506*, s. 201.

⁷⁸ W starożytności przez termin „propositum” przed wykrystalizowaniem się nauki o ślubach zakonnych, rozumiano jako poważnie podjętą, trwałą, chociaż domyślną tylko formę profesji, tzn. publicznego zobowiązania się wobec Kościoła. Wkrótce podjęcie tego zobowiązania dość szybko przyjęło formę wyraźną i publiczną, co wyrażało się w nałożeniu rąk, a jeszcze bardziej w obrzędzie nałożeniu welonu, który z czasem stał się charakterystyczny dla konsekracji dziewic. Przedmiotem

poślubiona. Synod w Ancyrze w 314 r. w can. 19 stanowił, że wszyscy, którzy złożyliby ślub dziewictwa i złamali przyrzeczenia, winni odbyć pokutę wyznaczoną, tak jak dla zawierających drugie małżeństwo⁷⁹. Papież Syrycjusz († 399 r.) postanowił, że mnisi i mniszki, którzy zawarliby małżeństwo, „abiecto proposito sanctitatis”, powinni być „a monasteriorum coetu ecclesiarumque conventibus eliminandas esse”, a następnie „retrusae in suis ergastulis”, ażeby przez pokutny płacz mogli odpokutować swoje przestępstwa. Pojednanie dziewicy konsekrowanej z Kościołem dokonywało się na krótko przed jej śmiercią, ponieważ niewierna oblubienica nie podlegała, jak to bywało dawniej według prawa Mojżeszowego kamieniowaniu, dlatego odtąd miała podlegać tak surowym sankcjom kanonicznym⁸⁰.

8. SYNOD W ORLEAN II (533)

Podobnie brzmiące ustawodawstwo w swej wymowie wydał drugi synod orleański w 533 r., który w can. 17 poruszył zagadnienia związane z kanonicznym statusem kobiet, które otrzymały błogosławieństwo diakonatu („benedictio diaconatus”). Synod zwołany „ex praeceptione gloriosissimorum regum” (tzn. synów króla Chlodwiga I, władców Childeberta, Teodoryka i Chlotara), pod przewodnictwem Honoratusa, metropolity Burges, został pomyślany jako zgromadzenie synodalne, którego celem miało być uporządkowanie spraw dyscyplinarnych w diecezjach rozsianych na terenach zajmowanych przez Franków.

profesji stało się podjęcie na całe życie całkowitego poświęcenia się Bogu. W początku IV w. niedwołalne „propositum” zawierało już w sobie podjęcie zobowiązania do zachowania czystości, ubóstwa i życia wspólnego. Następnie w monastycyzmie benedyktyńskim zastąpiono je terminem „promissio”, por. A DE VOGÜÉ, *Promessa*. 1. *Nel primo monachesimo in Occidente*, [w:] *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, t. VII [Pio-Pza], red. G. Pelliccia, G. Rocca, Roma: Edizioni Paoline 1983, kol. 994.

⁷⁹ CONCILIUM ANCHIRITANUM [314], *can. 19*, [w:] *Acta Synodalia*, t. I, s. 67*. „In ecclesia primitiva verbum «*δῆταμος*» non utabatur in senso «matrimonium simultaneum», sed «matrimonium successivum». [...] In Asia Minore matrimonia successiva punienda sunt”, zob. CONCILIUM ANCHIRITANUM [314], *can. 19*, [w:] *Acta Synodalia*, t. I, s. 67, przyp. nr 4.

⁸⁰ PAPIEŻ SYRYCJUSZ, list I: *Siricii papae ad Himerium Episcopum Tarraconensem*, c. VI: *Qui plectendi monachi aut moniales castitatis propositum temerantes*, [w:] *Sanctorum Damasi papae et Paciani necnon Luciferi episcopi calaritani opera omnia (Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. 13), red. J.P. Migne, Parisiis: Apud J.P. Migne Editorem 1845, kol. 1137A-1137; por. A. BONI, *Consecrazione delle vergini*. I. *Evoluzione dottrinale*. II. *Disciplina attuale*, [w:] *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, t. II (*Cambiaggio-Conventualesimo*), red. G. Pelliccia, G. Rocca, Roma: Edizioni Paoline 1975, kol. 1615.

Synod w Orleanie II w tym kontekście w 533 r. podjął próbę aplikacji norm prawnych, czerpiących swe źródło z poglądów papieża Gelazego, który pisał, że „viduas autem velare pontificum nullus attentet, quoniam quod nec auctoritas divina delegat, nec canonum forma praestituit, non est penitus usurpandum; eiusque sic ecclesiastica sunt ferenda praesidia, ut nihil committatur illicitum”⁸¹. Z pewnością galijscy biskupi podzielali tradycyjny pogląd, że wdowy mogły składać publiczne zobowiązania do prowadzenia ascetycznego trybu życia, zmierzając do osiągnięcia doskonałości. Wdowom, a zapewne i diakonisom, być może powierzano pełnienie jakiś zadań we wspólnotach parafialnych, w pobliżu których diakonise zamieszkiwały indywidualnie lub wspólnotowo. Wdowa przez otrzymanie błogosławieństwa, nazywana była odtąd „conversa”, ciesząc się posiadaniem nowego statusu kanonicznego. Wdowy, „conversae”, („si converti ambiunt”) poprzez obrzęd wprowadzano w pokutę („paenitentiae benedictione imponenda”)⁸².

W niektórych diecezjach w Galii, najwidoczniej pod wpływem praktyki bizantyjskiej, podjęto próbę ustanowienia obrzędu imitującego do pewnego stopnia obrzędy Kościoła wschodniego. Galijskie wdowy zapragnęły kanonicznego usankcjonowania swej kościelnej pozycji; za pośrednictwem błogosławieństwa zyskiwały udział w żeńskim diakonacie, który miał podkreślić ich wysoki kanoniczny status.

Ojcowie synodalni przedyskutowali kwestię, jakie sankcje powinna ponieść diakonisa w przypadku dopuszczenia się popełnienia cudzołóstwa? Diakonise, zobowiązane normami dyscyplinarnymi do zachowania czystości, w przypadku wyboru stanu małżeńskiego, traktowane były jak cudzołożnice, zobowiązane do odbycia publicznej pokuty: „foeminae, quae benedictionem diaconatus actenus contra interdicta canonum acceperunt, si ad coniugium probantur iterum devolutae, a communione pellantur. Quod si huiusmodi contubernium admonitae ab episcopo cognito errore dissolverint, in communionis gratia acta penitentia revertantur”⁸³. Zastosowanie terminu „iterum” przez ojców synodalnych w tenorze komentowanego kanonu wskazuje, że norma kanoniczna odnosiła się do wdów. Zatem był to ponownie podniesiony argument przeciwko nie tylko samym wdowom,

⁸¹ Zob. THIEL, *Epistolae romanorum pontificum* 14,13, s. 369-370.

⁸² Ustawodawstwo synodalne stanowi o konieczności „mutare vestem” w przypadku mniszek, wdów i dziewic, por. CONCILIIUM AURELIANENSE V [549], *can. 19*, [w:] *Acta Synodalia*, t. VIII, s. 321; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 155; por. CONCILIIUM TURONENSE [567], *can. 21 (20)*, [w:] *Monumenta Germaniae Historica*, s. 128-131; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 186; CONCILIIUM PARISIENSE [556-573], *can. 5*, [w:] *Monumenta Germaniae Historica*, s. 144; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 207.

⁸³ Zob. CONCILIIUM AURELIANENSE II [533], *can. 17*, [w:] *Acta Synodalia*, t. VIII, s. 152; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 101; por. PONTAL, *Die Synoden*, s. 75.

ale i przeciwko samej obecności diakonis w życiu galijskiego Kościoła, skoro ojcowie w komentowanym kanonie stwierdzili, że „placuit etiam, ut nulli postmodum foeminae diaconalis benedictio pro conditionis huius fragilitate credatur”⁸⁴. W tej perspektywie należy dostrzegać wielką rezerwę Kościoła w Galii przed dopuszczaniem kobiet do diakonatu. Przesłanką było ponowne zawarcia małżeństwa, a nie samo przyjęcie błogosławieństwa. Interesujące jest również i to, że synod konsekwentnie unikał użycia terminu „ordinatio” odnośnie do diakonis, preferując zastosowanie liturgicznego terminu „consecratio viduarum” lub „benedictio diaconatus”. Wydaje się uzasadnione postawienie roboczej tezy, że fraza „consecratio viduarum” wskazuje na swe liturgiczne konotacje z terminem „consecratio virginum”, co niechybnie implikuje wniosek o istnieniu grupy wdów w galijskim Kościele w VI w.; podobnie jak to miało miejsce w Afryce już w czasach Tertuliana († około 220 r.). Jednakże interesujące wydaje się postawienie również pytania, jak słusznie uczynił to A. Martimort: z jakiego powodu niektórzy spośród biskupów i prezbiterów galijskich uważali za konieczne kontynuowanie zwyczaju udzielania wdowom „benedictio diaconatus”? Następnie wyrażone stanowisko niektórych spośród przedstawicieli episkopatu i prezbiteratu galijskiego znalazło swe odzwierciedlenie w postanowieniach synodów galijskich⁸⁵. Źródeł odpowiedzi na tak postawione pytanie należy poszukiwać dokonując porównania dyscypliny Kościoła łacińskiego i wschodniego odnośnie do diakonis. W Kościele rzymskim przynajmniej od drugiej połowy IV. w. zaczęto obrzęd „velatio virginis” dość okazale celebrować, upodabniając w ten sposób ten obrzęd do zawarcia małżeństwa. Celebrował go przewodniczył biskup, który przyjmował publiczne zobowiązania dziewczycy. Papież Gelazy I († 496 r.) w swym 14 liście postanowił, że obrzęd konsekracji dziewic miał się dokonywać tylko w największe święta⁸⁶. Najwidoczniej już wówczas istniał stosowany obrzęd konsekracji dziewczycy, skoro nie został włączony do żadnej wschodniej eulogii.

W tym miejscu, idąc za A. Martimort’em, należy postawić dwie tezy. Po pierwsze, obrzęd błogosławienia diakonis nabrał nowego znaczenia, ponieważ zaczęto go udzielać w kontekście profesji wieczystej wyboru doskonalszego stylu życia, którego często dokonywały kobiety, pochodzące z arystokracji. Natomiast druga teza sprowadza się do konstatacji, według której w celu ukrócenia praktyki,

⁸⁴ Zob. CONCILIUM AURELIANENSE II [533], *can. 18*, [w:] *Acta Synodalia*, t. VIII, s. 152; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 101; por. YSEBAERT, *The Diaconess*, s. 429-430.

⁸⁵ MARTIMORT, *Diaconesses*, s. 198.

⁸⁶ „Devotis quoque Deo virginibus, nisi aut in Epiphaniarum die aut in albis paschalibus, aut in apostolorum natalitiis sacrum minime velamen imponant, nisi forsitan, sicut de baptisate dictum est, gravi languore correptis, ne sine hoc munere de saeculo transeant, implorantibus non negetur”, zob. THIEL, *Epistolae romanorum pontificum* 14,13, s. 369.

polegającej na stosowaniu obrzędu błogosławienia diakonis, któremu przeciwne było ustawodawstwo synodalne galijskie (IV-VI w.), opowiedziano się za szerszym stosowaniem obrzędu błogosławienia wdów. Instytucja udzielania błogosławieństwa wdowom, początkowo w Galii nie była akceptowana, ale z upływem czasu pod wpływem tradycji bizantyjskiej, w końcu zaakceptowano ją; obrzęd błogosławienia wdów w pewnym sensie uzyskał konkurencyjny walor w stosunku do instytucji udzielania błogosławieństwa diakonisom. Należy zauważyć, że za poparciem drugiej tezy przemawiają wyniki badań porównawczych tekstów liturgicznych; do takich zabytków liturgicznych jak *Missale Gallicanum Vetus*, *Missale Francorum* czy *Gelasianum* włączono tekst obrzędu *Consecratio viduae que fuerit castitatem professa*.

Pochodzący z V. w. tekst *Testamentum Domini nostri Iesu Christi*, syryjski zbiór zawierający przepisy o charakterze liturgiczno-kanonicznym, bazujący na wcześniejszej *Traditio Apostolica*, zawiera przepisy dotyczące również wdów. Wraz z członkami duchowieństwa wdowy tworzyły strukturę hierarchiczną Kościoła, będąc wymieniane bezpośrednio po subdiakonach⁸⁷. Wdowy podczas celebracji eucharystycznej były obecne w prezbiterium, zajmując miejsca po lewej stronie biskupa zaraz za prezbiterami, podczas gdy po jego prawej stronie tuż za prezbiterami znajdowali się diakoni⁸⁸. Wysoką pozycję wdów w Kościele odzwierciedlał również fakt, że Komunię św. przyjmowały zaraz po diakonach⁸⁹. Szczególna godność, jaką cieszyły się wdowy we wspólnocie kościelnej, została również podkreślona przez fakt, że podobnie jak biskupi, prezbiterzy, czy diakoni były one publicznie wybierane z publicznym wskazaniem. W odróżnieniu od autora *Traditio Apostolica*, który w odniesieniu do wdów pisze jedynie o ich wprowadzeniu do „ordo viduarum”⁹⁰, to autor *Testamentum* swój *passus*, poświęcony wdowom, rozpoczyna od stwierdzenia, że „ordinatio viduae fiat hoc modo”. Biskup dokonywał obrzędu święcenia wdów, wypowiadając nad kandydatką formu-

⁸⁷ „In ecclesia noti sint duodecim presbiteri, septem diaconi, quatuor hypodiaconi (legendum quatuor lectores) et tres viduae habentes praecedentiam sessionis”, zob. *Testamentum Domini nostri Iesu Christi. Nunc primum editum, latine reddidit et illustravit Ignatius Ephraem II Rahmani* 1, 34, red. I.E. Rahmani, Hildesheim: Georg Olm 1968, s. 83.

⁸⁸ „Primus in medio consistat episcopus, et post ipsum immediate sistant presbiteri hinc et inde, et post presbyteros, qui sunt in parte sinistra, sequantur proxime viduae, post presbyteros, qui sunt in parte dextera, stent diaconi, et post hos lectores, et post lectores hypodiaconi, et post hypodiaconos diaconissae”, zob. *Testamentum Domini* 1,23, s. 35-37.

⁸⁹ „[Episcopus] offerat intra velum una cum presbyteris, diaconis, viduis canonicis, hypodiaco-nis, diaconissis, lectoribus et habentibus charismata”, zob. *Testamentum Domini* 1,23, s. 35-37.

⁹⁰ HIPPOLYTE DE ROMA, *La tradition apostolique d'après les anciennes versions* 10 (*Sources Chrétiennes*, t. 11 bis), red. B. Botte, wyd. 2, Paris: Du Cerf 1968, s. 67.

łą modlitewną, w której wypraszał dla niej siłę do pełnienia zadań wynikających z nowego kanonicznego statusu w Kościele⁹¹.

Bezsprzecznie występowanie diakonis w Galii zostało również potwierdzone przez św. Remigiusza († 533 r.), biskupa Reims, który co prawda znany przede wszystkim z udzielenia chrztu Chlodwigowi († 511 r.), królowi Franków, w swym testamencie wspominał o Hilarii, swej córce, którą obdarzał tytułem „diacona” („benedictae filiae meae Helariae diaconae”)⁹². M. Scimmi, powołując się na R. Gryson’a i A. Martimort’a, twierdzi, że ten fakt potwierdza hipotezę, iż pomimo ponawianych przez synody zakazów, instytucja diakonis nadal istniała w Galii⁹³. Jednakże chyba najbardziej znaną galijską diakoniszą stała się św. Rade-gunda († 587 r.), córka Beretariusza, władcy Turyngii. Wenanty Fortunat napisał, że św. Rade-gunda postanowiła porzucić swego królewskiego małżonka, Chlotara I, który okazał się być nie tyle królewskim co krwawym, kiedy wydał rozkaz zabicia jej rodzonego brata. Przybyła do bp. miasta Noyon, Medarda († przed 561 r.), prosząc go o możliwość złożenia na jego ręce ślubów. Bp Medard, ponieważ synod w Agde w 506 r. w kan. 19 zabronił nakładania welonu kandydatce przed ukończeniem przez nią czterdziestego roku życia⁹⁴, wzbraniał się przed uczynieniem tego. Św. Rade-gunda jednak wyszła do zakrystii, aby zamienić swój ubiór na mniszcy; po wyjściu z zakrystii do kościoła, miała przywdziany już strój mniszcy. Wówczas wypowiedziała do bp. Medarda słowa przekazane nam następnie przez Wenantego Fortunata: „si me consecrare distuleris et plus hominem quam Deum timueris, de manu tua, pastor, ovis anima requiratur”⁹⁵. Wówczas biskupowi nie pozostało nic innego jak tylko, ulegając jej uporczywym naleganiom, nałożyć ręce oraz przyjąć od niej śluby, czemu towarzyszyło nałożenie welonu.

⁹¹ *Testamentum Domini* 1,41, s. 99; por. D. ZALEWSKI, *Znaczenie instytucji wdów w odniesieniu do stanu dziewczyc w pierwszych wiekach Kościoła*, „Vox Patrum” 35 (2015), t. 64, s. 602-603.

⁹² E. DEKKERS, *Clavis Patrum Latinorum. Series Latina*, Steenbrvgis: In Abbatia Sancti Petri 1995, s. 346, nr 1072; *Testamentum Remigi Remensis episcopi*, [w:] *Liber scintillarum; Epistulae; Vita sancti Desiderii episcopi Cadurcensis; Epistolae Austrasicae; Versus. Testamentum; Epistulae aevi Merovingici; Testamentum; Vita et passio sancti Leudegardii; Vita vel passio sancti Leudegardii* (*Corpus Christianorum Series Latina*, t.117), red. H. Rochais [i in.], Tvrnholti: Brepols 1957, s. 447.

⁹³ M. SCIMMI, *Le antiche diaconesse nella storiografia del XX secolo*, Milano: Glossa 2004, s. 340.

⁹⁴ „Sanctimoniales, quamlibet vita earum et mores probati sint, ante annum setatis suae quadragessimum non velentur”, zob. CONCILIUM AGATHENSE, [506], *can. 19*, [w:] *Acta Synodalia*, t. VIII, s. 7. Następnie ta norma kanoniczna została przyjęta przez Gracjana do jego zbioru (c. 13, C. XX, q. 1).

⁹⁵ Zob. WENANTY FORTUNAT, *Vita S. Radegundis XII*, [w:] *Venanti Fortunati Opera Pedestria*, red. B. Krusch, Berolini: Apud Weidmannos 1885, s. 41; tekst polski w: T. GACIA, *Radegunda z Turyngii. Teksty źródłowe od VI do XII wieku*, Włoszczowa: ks. Tadeusz Gacia 2015, s. 31.

O istnieniu diakonisy Teodory w Galii świadczą również zachowane epigraficzne świadectwa⁹⁶.

9. SYNOD W TOURS II (567)

Synod w Tours II w 567 r. ponowił zakaz ustanawiania subdiakonów oraz diakonów w can. 20. (19), w którym wykazywał, że postanowienia prawa synodalnego nadal w Galii były ignorowane, skoro biskupi w poszczególnych diecezjach je tolerowali, a zapewne również i popierali: „nam si inventus fuerit presbiter cum sua presbiteria aut diaconus cum sua diaconissa aut subdiaconus cum sua subdiaconissa, annum integrum excommunicatus habeatur et depositus ab omni officio clericali inter laicos se observare cognoscat”⁹⁷. W komentowanym kanonie chodzi o żony subdiakonów oraz diakonów, które nazywano diakonisami. Chociaż prawie sto pięćdziesiąt lat wcześniej synod w Toledo I (ok. 400 r.) w kan. 18, zakazując wdowom po prezbiterach i diakonach zawierania małżeństw, nazywał je „sacerdotalis vidua vel levitae”⁹⁸.

Z drugiej strony prezbiter lub diakon zgodnie z dyscypliną Kościoła łacińskiego, który zawarłby małżeństwo po przyjęciu „święceń wyższych”, zobowiązany był do zachowywania czystości⁹⁹.

Ojcowie drugiego synodu w Tours w 567 r. w can. 21 (20) uważali za słuszne umieścić następującą klauzulę: „omnes sciunt, quod numquam in canonicis libris legitur benedictio vidualis, quia solus propositus illi sufficere debet [...]”¹⁰⁰. Oczywiście ojcowie synodalni mieli do swej dyspozycji księgi liturgiczne, które nie zawierały obrzędu błogosławienia wdów. Ostatecznie pozwolono na przy-

⁹⁶ Por. SCIMMI, *Le antiche diaconesse*, s. 342.

⁹⁷ Zob. CONCILIIUM TURONENSE [567], *can. 20 (19)*, [w:] *Monumenta Germaniae Historica*, s. 128; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 184.

⁹⁸ CONCILIIUM TOLETANUM I [ca. 400], *can. 18*, [w:] *Acta Synodalia*, t. IV, s. 124.

⁹⁹ Szerzej na temat celibatu duchowieństwa piszą: S. LONGOSZ, *Patrystyczna motywacja celibatu kapłańskiego*, „Vox Patrum” 13-15 (1993-1995), t. 24-29, s. 285-311; D. KASPRZAK, *Rozwój i motywacja kościelnej doktryny o celibacie duchownych (IV-VII w.)*, [w:] *Stosowność celibatu w relacji do kapłaństwa*, red. H. Sławiński, Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Wydawnictwo Naukowe 2012, s. 105-123; J. LEWANDOWICZ, *O brzmieniu i tłumaczeniu kanonu 33. synodu w Elwirze – najstarszego oficjalnego tekstu Kościoła o celibacie duchowieństwa*, „Vox Patrum” 33 (2013), t. 60, s. 209-219.

¹⁰⁰ Zob. CONCILIIUM TURONENSE [567], *can. 21 (20)*, [w:] *Monumenta Germaniae Historica*, s. 130; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 187.

mowanie welonu przez wdowy z rąk prezbitera, a nie z rąk biskupa. Wdowa własnymi rękoma brała welon z ołtarza i nakładała go sobie na głowę¹⁰¹.

Zakazy synodalne musiały być ponawiane w kontekście braku recepcji wcześniejszych postanowień synodalnych, skoro trzech galijscy biskupi w 511 r., Licyniusz z Tours, św. Melaniusz z Rennes¹⁰² oraz Eustachiusz z Angers, skierowali list do prezbiterów bretońskich, przypominając im o zakazie udzielania przez kobiety Komunii św.¹⁰³: „Dominis beatissimis in Christo fratribus Lovocato et Catiherno presbyteris Licinius, Melanius et Eustochius episcopi. Viri venerabilis Sperati presbyteri relatione cognovimus, quod gestantes quasdam tabulas per diversorum civium capanas circumferre non desinatis, et missas ibidem adhibitis mulieribus in sacrificio divino, quas conhospitas nominastis, facere praesumatis; sic ut erogantibus vobis eucharistias illae vobis positis calices teneant et sanguinem Christi populo administrare praesumant”¹⁰⁴. Z prezentowanego tekstu wynika, że autorzy listu dowiedzieli się z relacji prezbitera Speratusa, że dwaj bretońscy prezbiterzy, Lovocatus i Catihernus, dopuścili się nadużyć w kwestii zachowywania dyscypliny kościelnej. Biskupi zarzucali adresatom listu, że celebrowali Eucharystię na zwykłych stołach w prywatnych domach i pozwalali pewnym kobietom, zw. „conhospitae”, na trzymanie kielicha i udzielanie wiernym Komunii św. Biskupi o tych praktykach napisali jako o rzeczy niesłychanej, która miała pochodzić od wschodniej sekty, której wyznawców nazywali popodianami od ich założyciela Pepodiusa.

W celu dopełnienia historycznego tła należy wspomnieć o synodzie w Mâcon (581-583), który w can. 12 wspomniął o „puellis vero quae se Deo voverint, et praeclarae decore aetatis”, a które zdecydowały się na zawarcie „terrenas nuptias”¹⁰⁵. W tekście komentowanego kanonu wyraźnie dokonano zróżnicowania na

¹⁰¹ „Vidua autem quia soluta est a lege viri, se ipsam si vult Deo dare, debet et a presbitero velari, vel etiam consecratum ab episcopo velamen de altari accipere et ipsa sibi, non episcopus, illud debet imponere”, zob. *Pontifical romano-germanique du dixième siècle XXV*, 2; t. I, red. C. Vogel, R. Elze, Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana 1963, s. 59; por. MARTIMORT, *Diaconesses*, s. 200.

¹⁰² Pop. G. MATHON, *Melanio*, [w:] *Bibliotheca sanctorum*, t. IX (*Masab – Ozana*), red. F. Carraffa [i in.], Roma: Città Nuova Editrice 1967, kol. 328; por. *Acta SS. Ianuarii*, t. I, Antverpiae: Apud Joannem Meursium 1743, s. 327-334.

¹⁰³ MATHON, *Melanio*, kol. 286.

¹⁰⁴ P. DE LABRIOLLE, *Les sources de l'histoire du montanisme. Textes grecs, latins, syriaques, pub. avec une introduction critique, une traduction française, des notes et des <indices>*, Fribourg (Suisse): Librairie de l'Université (O. Gschwend) 1913, s. 226-230.

¹⁰⁵ „Id custodiendum esse decrevimus, ut si quae puella voluntarie, aut parentibus suis rogantibus, religionem professa, vel benedictionem fuerit consecuta, et postea ad conjugium, aut illecebras saeculi quod potius stuprum est quam conjugium iudicandum, transgredi praesumpserit, usque ad exitum, cum ipso qui se huiusmodi consortio miscuerit, communione privetur. Quod si se paeniten-

grupę kobiet, które złożyły profesję, i na te, które takiego błogosławieństwa jeszcze otrzymały. Obie grupy zobowiązano do pozostawania w dozgonnym celibacie. W przypadku wejścia kobiety w związek małżeński, miała zostać pozbawiona do śmierci ze swym mężem Komunii św. W przypadku wyrażonego żalu za popełniony czyn, nadal mogli być według swobodnej decyzji miejscowego biskupa pozbawieni prawa do Komunii św.; nie można było pozbawić ich Wiatyku.

ZAKOŃCZENIE

Niektóre synody, zwracając uwagę na zachodzące wzajemnie podobieństwa pomiędzy diakoniami a wdowami czy dziewicami konsekrowanymi, utożsamiały do pewnego stopnia ze sobą te instytucje kanoniczne. Nawet, jeśli jak niektórzy badacze twierdzą, nie były to wyświęcone diakonise, ale jedynie pobłogosławione, lub jak twierdzą jeszcze inni, że były to małżonki diakonów, to w każdym razie nie ulega najmniejszej wątpliwości, że instytucja diakonisy była znana ustawodawstwu galijskiemu. Zacytowane źródła nie pozwalają określić z całą pewnością natury prawnokanonicznej galijskich diakonisi. Wnioski wypływające z dokonanej analizy poszczególnych kanonów synodów galijskich w aspekcie obecności diakonisi, a szerzej w ogóle kobiet w życiu wspólnot kościelnych, umożliwiają jedynie określenie relacji zachodzącej pomiędzy „ordo clericorum” a instytucjonalnymi formami kobiecej ascezy, do których ostatecznie w Galii zaliczono diakonise. Doszło do tego, ponieważ, do pewnego stopnia, utożsamiono diakonat kobiet, oznaczający pełnienie funkcji, z wdowieństwem, stanowiącym wybór życia ascetycznego, i dziewictwem, które stało się osobnym stanem. Kandydatki do pełnienia funkcji diakonisy wybierano spośród tylko niektórych kobiet, a mianowicie wdów i dziewic, a nie wszystkich kobiet, jak miało to miejsce na Wschodzie jeszcze w III w. W każdym razie diakonat kobiecy przetrwał tylko na Wschodzie, ponieważ na Zachodzie został odrzucony. Pomimo ponawianych zakazów jeszcze na początku VI w. w Galii istniały diskonise, które następnie pojawiły się w Italii.

tia ducti sequestraverint, quamdiu episcopi loci illius visum fuerit, a communionis gratia suspendantur ita tamen ut propter infirmitatem, aut subitaneum transitum viaticum illis miserationis intuitu non negetur, zob. CONCILIUM MATISCENSE [581-583], *can. 12*, [w:] *I canoni dei conicili della Chiesa antica*, t. II: *I Concili latini*, cz. 2.2.: *I Concili Gallici*, s. 258; *Concilia Galliae a. 511-695*, s. 226.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

- Acta Synodalia. Od 50 do 381. Synody i kolekcje praw, t. I, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006.
- Acta Synodalia. Od 381 do 431 roku. Synody i kolekcje praw, t. IV, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2010.
- Acta Synodalia. Od 431 do 504 roku. Synody i kolekcje praw, t. VI, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2011.
- Acta Synodalia. Od 506 do 553 roku. Synody i kolekcje praw, t. VIII, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków: Wydawnictwo WAM 2014.
- Concilia Galliae a. 314-506 (Corpvs Christianorvm Series Latina, t. 148), red. C. Munier, Tvrnholti: Brepols 1963.
- Concilia Galliae a. 511-695 (Corpvs Christianorvm Series Latina, t. 148A), red. C. de Clercq, Tvrnholti: Brepols 1963.
- Concilios Visigóticos e Hispano-Romanos, red. J. Vives, Barcelona-Madrid: Instituto Enrique Flórez 1963.
- Corpus Iuris Canonici. Editio Lipsiensis Secunda. Post Aemilii Ludouici Richteri Curas ad Librorum Manuscriptorum et Editionis Romanae Fidem Recognouit et Adnotatione Critica Instruxit Aemilius Friedberg, Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt 1959.
- I canoni dei conicili della Chiesa antica, t. II: I Concili latini, cz. 2.1.: I Concili Gallici, red. R. Barcellona, M. Spinelli, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2010.
- I canoni dei conicili della Chiesa antica, t. II: I Concili latini, cz. 2.2.: I Concili Gallici, red. P. Pellegrini, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2011.
- I canoni dei conicili della Chiesa antica, t. II: I Concili latini, cz. 2.3.: I Concili Spagnoli, red. F. Gori, J. Vilella, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum 2013.
- La colección canónica Hispana, t. IV, Concilios galos. Concilios hispanos: prima parte, red. G. Martínez Díez, F. Rodríguez, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Enrique Flórez 1984.
- Les Statuta Ecclesiae antiqua, red. C. Munier, Paris: Presses universitaires de France 1960.
- LIMMER Josef: Konzilien und Synoden im spätantiken Gallien von 314 bis 696 nach Christi Geburt, Frankfurt am Main [i in.]: Peter Lang 2004.
- ORLANDIS Josè, RAMOS-LISSON Domingo: Die Synoden auf der Iberischen Halbinsel bis zum Einbruch des Islam (711), Paderborn [i in.]: Ferdinand Schöningh 1981.
- PONTAL Odette: Die Synoden im Merowingerreich, Paderborn [i in.]: Ferdinand Schöningh 1986.
- Pontifical romano-germanique du dixième siècle; t. I, red. C. Vogel, R. Elze, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano 1963.
- Testamentum Domini nostri Iesu Christi. Nunc primum edidit, latine reddidit et illustravit Ignatius Ephraem II Rahmani, red. I.E. Rahmani, Hildesheim: Georg Olm 1968.

LITERATURA

- Acta SS. Ianuarii, t. I, Antverpiae: Apud Joannem Meursium 1743.
- AMBROSIUS: De virginibus. Über die Jungfrauen (Fontes Christiani, t. 81), red. P. Dückers, Turnhout: Brepols 2009, s. 272-281.
- ARNALDI Franciscus: Paschalis Smiraglia, Latinitatis italicae medii aevi lexicon (saec. V

- ex.-saec. XI in.), wyd. 2, Tavarnuzze: SISMEL, Edizioni del Galluzzo 2001.
- BANASZAK Marian: Historia Kościoła katolickiego, t. I: Starożytność, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1986.
- BARCELLONA Rossana: Lo spazio declinato al femminile nei concili gallici fra IV e VI secolo, [w:] *Munera amicitiae. Studi di storia e cultura sulla tarda antichità offerti a Salvatore Pricoco*, red. R. Barcellona, T. Sardella, Soveria Mannelli: Rubbettino 2003, s. 25-49.
- BARON Arkadiusz: Kobieta w świadectwach Kościoła starożytnego, [w:] *Kobieta w Kościele: materiały z sesji ekumenicznej zorganizowanej przez Międzywydziałowy Instytut Ekumenii i Dialogu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz Oddział Krakowski Polskiej Rady Ekumenicznej*, 18 listopada 2008 roku, red. Ł. Kamykowski, Z.J. Kijas, A. Napiórkowski, Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Wydawnictwo Naukowe 2011, s. 9-53.
- BIANCO Maria G.: Diaconesse, [w:] *Nuovo dizionario patristico e di antichità cristiane (A-E)*, t. I, red. A. di Berardino, wyd. 2, Genova-Milano: Marietti 2006, kol. 1384-1385.
- BIDER Marcin: Początki instytucji diakonis w Kościele łacińskim w ujęciu historyczno-kanonicznym, *Roczniki Nauk Prawnych* 26 (2016), nr 4, s. 137-161.
- BLAISE Albert: *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*, Turnhout: Éditions Brepols S.A. 1954.
- BLAISE Albert: *Le vocabulaire latin des principaux thèmes liturgiques*, Turnhout: Brepols 1966.
- BLAISE Albert: *Lexicon Latinitatis Medii Aevi: praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens (Corpus Scriptorum. Continuatio Mediaevalis)*, Turnhout: Brepols 1975.
- BONI Andrea: Consecrazione delle vergini. I. Evoluzione dottrinale. II. Disciplina attuale, [w:] *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, t. II (Cambiagio-Conventualesimo), red. G. Pelliccia, G. Rocca, Roma: Edizioni Paoline 1975, kol. 1613-1621.
- BURCZAK Krzysztof: *Prawo azylu w ustawodawstwie synodów galijskich V-VII wieku*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2005.
- CALAZANS Jaqueline de: *As dissidências cristãs e os «campos» político e religioso: um estudo comparativo do combate ao priscilianismo na península ibérica nos séculos IV e VI*, Rio de Janeiro: Universidade Estácio de Sá 2014.
- CALAZANS Jaqueline de, SILVA Leila R. da: *O priscilianismo nas atas do Concílio de Zaragoza de 380: reflexões sobre a construção do campo religioso*, *Brathair* 12 (2012), z. 1, s. 45-52.
- CANGE Carolus du Fresne du: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, t. V, red. L. Favre, Graz-Austria: Akademische Druck 1954.
- CYPRIAN BP KARTAGINY: *Listy*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1969.
- CYPRIANUS THASCUS CAECILIUS: *Opera omnia (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, t. III, cz. II)*, red. W. von Hartel, C. Geroldi Vindobonae: Apud C. Geroldi Filivm Bibliopolam Academiae 1871.
- DEKKERS Eligivs: *Clavis Patrum Latinorum. Series Latina*, Steenbrvgis: In Abbatia Sancti Petri 1995.
- Divi Thomae Aquinatis ordinis praedicatorum Doctoris Angelici a Leone XIII P.M. gloriose regnante scholarum omnium catholicarum patroni coelestis renunciati «Summa contra Gentiles» libri quatuor, Romae: Ex Typographia Forzaniei et socii 1888.
- Dizionario dei Concili*, t. I-VI, red. P. Palazzini, G. Morelli, Roma: Città Nuova 1963-1967.

- FERNÁNDEZ CANTÓN Jose M.: *Manifestaciones Ascéticas en la Iglesia Hispano-Romana del Siglo IV*, León: Archivo Histórico Diocesano 1962.
- FORCELLINI Aegidius: *Lexicon Totius Latinitatis*, t. III, red. I. Furlanetto, Patavii: Typis Seminarii 1940.
- FORTUNATUS Venantius H.C.: *Vita S. Radegundis*, [w:] *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Concilia*. Edidit Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi. Auctorum Antiquissimorum. Tomi IV. Pars Posterior. Venanti Fortunati Opera Pedestria, Berolini: Apud Weidmannos 1885, s. 38-49.
- GACIA Tadeusz: *Radegunda z Turynii. Teksty źródłowe od VI do XII wieku*, Włoszczowa: ks. Tadeusz Gacia 2015.
- Gai Sollii Apollinaris Sidonii epistulae et carmina recensvit et emendavit Christianvs Lvetjohann (*Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi VIII*), red. C. Lütjohann, München: Monumenta Germaniae Historica 1985.
- GALOT Jean: *La donna e i ministeri nella Chiesa*, Assisi: Cittadella 1973.
- GAUDEMET Jean: *Épaone (concile d')*, [w:] *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, t. 15, red. R. Aubert, É. van Cauwenbergh, Paris: Letouzey et Ané 1963, kol. 524-545.
- GRYSON Roger: *Il ministero della donna nella chiesa antica*, Roma: Città Nuova 1974.
- HALFOND Gregory I.: *The Archaeology of Frankish Church Councils, AD 511-768*, Leiden-Boston: Brill 2010.
- HAUKE Manfred: *Il diaconato femminile: osservazioni sul recente dibattito*, *Notitiae. Commentarii ad nuntia et studia de re liturgica* 37 (2001), nr 5, s. 195-239.
- HEFELE Charles J.: *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, t. II, cz. 1-2, Paris: Letouzey et Ané 1908.
- HIPPOLYTE DE ROMA: *La tradition apostolique d'après les anciennes versions (Sources Chrétiennes, t. 11 bis)*, red. B. Botte, wyd. 2, Paris: Du Cerf 1968.
- KASPRZAK Dariusz: *Rozwój i motywacja kościelnej doktryny o celibacie duchownych (IV-VII w.)*, [w:] *Stosowność celibatu w relacji do kapłaństwa*, red. H. Sławiński, Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Wydawnictwo Naukowe 2012, s. 105-123.
- KONECKI Krzysztof: *Konsekracja dziewic w odnowie liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Studium liturgiczno-teologiczne*, Włocławek: [b.w.] 1997.
- LABOA Juan M.: *Atlante dei concili e dei sinodi nella storia della Chiesa*, Milano: Jaca Book, Roma: Città Nuova 2008.
- LABRIOLLE Pierre de: *Les sources de l'histoire du montanisme. Textes grecs, latins, syriaques, pub. avec une introduction critique, une traduction française, des notes et des «indices»*, Fribourg (Suisse): Librairie de l'Université (O. Gschwend) 1913.
- LAFONTAINE Paul H.: *Le sexe masculin, condition de l'accession aux ordres aux IVe et Ve siècles*, *Revue de l'Université d'Ottawa* 31 (1961), s. 137-182.
- LEONIS Magni Romani Pontificis opera omnia (*Patrologiae cursus completus. Series latina*, t. 54), red. J.P. Migne, Parisiis: Apud J.P. Migne Editorem 1846.
- LEWANDOWICZ Janusz: *O brzmieniu i tłumaczeniu kanonu 33. synodu w Elwirze – najstarszego oficjalnego tekstu Kościoła o celibacie duchowieństwa*, *Vox Patrum* 33 (2013), t. 60, s. 209-219.
- Liber scintillarum; Epistulae; Vita sancti Desiderii episcopi Cadurcensis; Epistolae Austrasicae; Versus. Testamentum; Epistulae aevi Merovingici; Testamentum; Vita et passio sancti Leudegardii; Vita vel passio sancti Leudegardii (Corpus Christianorum Series Latina, t.117)*, red. H. Rochais [i in.], Tvrnholti: Brepols 1957.

- LONGOSZ Stanisław: Patrystyczna motywacja celibatu kapłańskiego, *Vox Patrum* 13-15 (1993-1995), t. 24-29, s. 285-311.
- MACHIELSEN Johannes: *Clavis patristica pesvdepigraphorum medii aevi*, t. I B, Turnhout: Brepols 1990.
- MARTMORT Aimé G.: *Diaconesses. An Historical Study*, San Francisco: Ignatius Press 1986.
- MARTÍNEZ Gonzalo: Zaragoza, 380 (Concilios nacionales y provinciales), [w:] *Diccionario de historia eclesiastica de España*, t. I, red. Q. Aledea Vaquero, T. Martin Martinez, J. Vives Gatell, Madrid: Instituto Enrique Florez 1973, s. 575-576.
- MATHON Gérard: Melanio, [w:] *Bibliotheca sanctorum*, t. IX (Masab – Ozana), red. F. Carraffa [i in.], Roma: Città Nuova Editrice 1967, kol. 286.
- MAZZUCCO Clementina: Kobieta a chrześcijaństwo w pierwszych trzech wiekach, *Salvatoris Mater* 11 (2009), nr 2, s. 11-40.
- MAKOSA Paweł: Vannes, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. XX, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2014, kol. 24-25.
- MEER Haye van der: *Sacerdozio della donna? Saggio di storia della teologia*, Brescia: Morcelliana 1971.
- Metz René: Vedova. Vedove, [w:] *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, t. IX (Spir-Véz), red. G. Pelliccia, G. Rocca, Roma: Edizioni Paoline 1997, kol. 1777-1789.
- Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annvm millesimum et quingentesimum edidit societas aperiendis fontibus rerum germanicarum medii aevi legum, Legum Sectio III, Concilia*, t. I, Concilia Aevi Merovingici, Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani 1893.
- MOORE Michael E.: The Spirit of the Gallican Councils, A.D. 314-506, *Annuario Historiae Conciliorum* 39 (2007), s. 1-52.
- MUNIER Charles: Gennade, prêtre de Marseille, [w:] *Dictionnaire de Spiritualité. Ascétique et mystique. Doctrine et histoire*, t. VI, red. M. Viller [i in.], Paris: Beauchesne 1967, kol. 205-208.
- MYSZOR Wincenty: Rola kobiety w chrześcijaństwie II i III wieku. Wdowy, dziewice i diakonisy, [w:] *Kobieta w starożytności chrześcijańskiej. Materiały Sympozjum patrystycznego 22.10.1998 (Studia Antiquitatis Christianae XIV)*, red. I. Salamonowicz-Górska [i in.], Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego 1999.
- NADOLSKI Bogusław: *Leksykon liturgii*, Poznań: Pallotinum 2006.
- NIERMEYER Jan F. [i in.]: *Mediae latinitatis lexicon minus*, t. I (A-L), Leiden: Brill 2002.
- Novum Glossarium mediae latinitatis ab anno DCCC usque ad annum MCC edendum curavit consilium academiatarum consociatarum huic fasciculo conficiendo praefuit*, red. F. Blatt, Hafniae: Ejnar Munksgaard 1957.
- OTRANTO Giorgio: Note sul sacerdozio femminile nell'antichità in margine a una testimonianza di Gelasio I, *Vetera Christianorum* 19 (1982), s. 341-360.
- PELLEGRINI Pietrina: L'«ordo clericorum» in Gregorio Magno: identità, rappresentazione, storia, *Annali di studi religiosi. Centro per le scienze religiose in Trento* 4 (2003), s. 505-557.
- PÉREZ RODRÍGUEZ Estrella: Leuiticus, -a, -um, [w:] *Lexicon latinitatis medii aevi Regni Legionis (s. VIII-1230) imperfectum*, red. M Pérez, Turnhout: Brepols 2010, s. 422.
- RAMIS Gabriel: La benedición de las viudas en las liturgias occidentales, *Ephemerides Liturgicae* 104 (1990), s. 159-175.

- RAMOS–LISSON Domingo: Los Concilios Hispánicos antes de Recaredo, [w:] Historia de los Concilios de la España Romana e Visigoda, red. J. Orlandis, D. Ramos–Lisson, Pamplona: Universidad de Navarra 1986, s. 23-159.
- RIMOLDI Antonio: Marcellina, [w:] Bibliotheca sanctorum, t. VIII (Liadani – Marzi), red. F. Caraffa, Roma: Città Nuova Editrice 1967, kol. 646-648.
- Sancti Maximi Episcopi Taurinensis opera omnia (Patrologiae cursus completus. Series latina, t. 57), red. J.P. Migne, Parisiis: Apud J.P. Migne Editorem 1862.
- Sanctorum Damasi papae et Paciani necnon Luciferi episcopi calaritani opera omnia (Patrologiae cursus completus. Series latina, t. 13), red. J.P. Migne, Parisiis: Apud J.P. Migne Editorem 1845.
- SCIMMI Moria: Le antiche diaconesse nella storiografia del XX secolo, Milano: Glossa 2004.
- SALEJDAK Ryszard: Diaconato femminile nella Chiesa antica, *Teologia i Człowiek. Kwartalnik Wydziału Teologicznego UMK* 25 (2014), nr 1, s. 11-42.
- SILVA Rafael: Priscilianismo, [w:] Diccionario de historia eclesiástica de España, t. I, red. Q. Aledea Vaquero, T. Martín Martínez, J. Vives Gatell, Madrid: Instituto Enrique Florez 1973, s. 2027-2028.
- SŁOMKA Jan: Nowe proroctwo. Historia i doktryna montanizmu (Studia Antiquitatis Christianae. Series Nova IV), Katowice: Księgarnia św. Jacka 2007.
- SOGGIN Jan A.: Lewici, [w:] Słownik wiedzy biblijnej, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio 1997, s. 434-435.
- SONDEL Janusz: Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków, wyd. 1, Kraków: Universitas 1997.
- SORDYL Krzysztof: Priscylianizm. Teologia i historia, Kraków: Wydawnictwo WAM, Księży Jezuici 2015.
- SOTOMAYOR Y MUÑO Manuel: La Iglesia en la España Romana, [w:] Historia de la Iglesia en España, t. I, red. R. García Villoslada [i in.], Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos 1979, s. 7-400.
- SULPICJUSZ SEWER: Pisma o św. Marcynie z Tours, Tyniec-Kraków: Wydawnictwo Benedyktynów 1995, s. 191-198.
- SYDONIUSZ APOLINARIS: Listy i wiersze, przełożył, opracował i wstępem poprzedził M. Brożek, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności 2014.
- TERTULLIANUS QUINTUS SEPTIMIUS FLORENS: De praescriptione haereticorum, [w:] *Quinti Septimi Florentis Tertulliani opera*, t. I, Opera catholica. Adversus Marcionem (Corpus Christianorum Series Latina, t. I), red. E. Dekkers [i in.], Turnhout: Typographi Brepols 1954, s. 185-224.
- THIEL Andreas: Epistolae romanorum pontificum genuinae et quae ad eos scriptae sunt a s. Hilario usque ad Pelagium II. Ex schedis clar. Petri Coustantii aliisque editis, adhibitis praestantissimis codicibus Italiae et Germania, Hildesheim–Zürich–New York: Georg Olms 1974.
- URSO Carmelina: La donna e la Chiesa nel medioevo storia di un rapporto ambiguo, *Annali della facoltà di Scienze della formazione Università degli studi di Catania* 4 (2005), s. 79-82.
- VOGÜÉ Adalbert de: Promessa. 1. Nel primo monachesimo in Occidente, [w:] Dizionario degli Istituti di Perfezione, t. VII [Pio-Pza], red. G. Pelliccia, G. Rocca, Roma: Edizioni Paoline 1983, kol. 994.
- WEMPLE Suzanne F.: Women in Frankish Society: Marriage and the Cloister, 500 to 900, Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1986.

- Wortkonkordanz zum Decretum Gratiani, t. III (H-N), red. T. Reuter, G. Silagi, München: Monumenta Germaniae Historica 1990.
- WÓJCIK Walenty: Początki instytucji prawa kanonicznego na Zachodzie w uchwałach synodów Państwa Merowingów, *Prawo Kanoniczne* 32 (1989), nr 1-2, s. 157-171.
- YSEBAERT Joseph: The Deaconess in the Western Church, [w:] *Eulogia. Instrumenta patristica XXIV*, red. G. J. M. Bartelink [i in.], Steenbrugis: In abbatia S. Petri 1991, s. 421-436.
- ZALEWSKI Dariusz: Znaczenie instytucji wdów w odniesieniu do stanu dziewczyc w pierwszych wiekach Kościoła, *Vox Patrum* 35 (2015), t. 64, s. 595-613.

EWOLUCJA DIAKONATU KOBIET W USTAWODAWSTWIE SYNODÓW GALIJSKICH U SCHYŁKU CHRZEŚCIJAŃSKIEJ STAROŻYTNOŚCI

Streszczenie

Zrekonstruowanie kanonicznej struktury instytucji żeńskiego diakonatu w Galii od IV do VI w., ze względu na szczątkowo zachowane źródła prawne, napotka na poważne trudności. Do naszych czasów zachowało się ustawodawstwo sześciu synodów galijskich, które zajęły się szeroko rozumianą problematyką diakonis. Agenda synodalnych obrad obejmowała również problematykę związaną z ustaleniem statusu kanonicznego wdów i dziewic konsekrowanych, z których rekrutowały się kandydatki na galijskie diakonise. Proces krystalizowania się norm prawnych, regulujących żeński diakonat, dokonał się w kontekście toczonych sporów pryscylianów i rodzącego się ruchu monastycznego. Pomimo ponawianych przez kolejne synody sprzeciwów wobec zjawiska ordynowania diakonis, istniały one z całą pewnością jeszcze w Galii w VI w., o czym świadczą zachowane świadectwa literackie i epigraficzne. W wyniku ewolucji terminowi „diacona” w VI w. nadano jeszcze jedno znaczenie, a mianowicie żony diakona.

Słowa kluczowe: diakonisa; święcenia; wdowy; konsekracja dziewic; monastycyzm; św. Radegunda

THE EVOLUTION OF THE DIACONATE OF WOMEN IN GALLIC SYNODS' LEGISLATION IN LATE CHRISTIAN ANTIQUITY

Summary

The reconstruction of the canonical structure of the female diaconate institution in Gaul from the 4th to the 6th century, due to scarce preserved legal sources, encounters serious difficulties. The laws of the six Gauls's synods have been preserved to our times, which studied the widely understood issues of deaconesses. The synodal agenda also included questions related to determining the canonical status of widows and consecrated virgins, from which candidates for the Gaul's deaconesses were recruited. The process of crystallization of the legal norms, regulating the female diaconate, came about in the context of the ongoing priscillian disputes and the emerging of the monastic movement. Despite the subsequent synods' reiteration of their opposition to the phenomenon of ordination of deaconesses, they were certainly still present in Gaul in the 6th century, as evidenced by the preserved literary and epigraphic testimonies. As a result of the evolution of the term „diaconal” in the 6th century, one more meaning was added, namely, the wife of a deacon.

Key words: deaconesses; ordination; widows; consecration of virgins; monasticism; st. Radegund